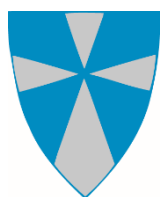

PLAN FOR KULTURMINNER OG KULTURMILJØ 2022 - 2034

**UTSIRA
KOMMUNE**

Forord

Utsira er rik på naturkvaliteter, kulturarv og historier som mange vil lære om og oppleve. Det er lange tradisjoner for å bruke det som naturen har å by på og dette gjenspeiles i den rike kulturarv vi har. Utsira ble i 2022 utpekt til Utvalgte kulturlandskap i landbruket og fikk i 2021 også status som Kulturhistorisk landskap av nasjonal interesse.

Hovedmålet med denne planen er å styrke kompetansen, bevisstheten og forvaltningen av kulturminnene og kulturmiljøene i kommunen. Planen bygger videre på den tidligere kulturminneplanen for Utsira som ble vedtatt for første gang i 1997 og sist endret i 2008.

Tidligere var man mest opptatt av å bevare enkeltstående minner. Nå legges det større vekt på å ivareta helheter og sammenhenger og planen omfatter derfor også kulturmiljø i tillegg til enkeltminner. Dette for å bidra til at kulturhistoriske verdiene i kulturmiljøer og landskap blir tatt vare på gjennom bærekraftig forvaltning og utvikling.

Planen balanserer en historisk oversikt med en enkel presentasjon av kjente kulturminner i Utsira fra før 1537 og frem til nyere tid. Planen beskriver bl.a. Steinalderboplass, Utsira fyrstasjon, Utsira kirke, SEFRAK-registrerte bygg, krigsminner m.m. Planen oppsummerer og foreslår et utvalg kulturminner og kulturmiljøer basert på viktige historiske trekk i Utsira. De kulturminnene som er nevnt i planen er valgt ut etter hva undertegnede, Rogaland Fylkeskommune, eldre folk og andre ressurspersoner mener er de viktigste kulturminnene på Utsira. Den gir også anbefalinger for oppfølging med konkrete tiltak for bevaring, bruk og tilrettelegging.

Arbeidet med å ta vare på de gamle bygningene og anleggene er godt i gang, men det er et arbeid som må pågå kontinuerlig. Denne planen er et bidrag til arbeidet med å formidle, forvalte og ivareta våre kulturminner.

Utsira 18.11.2022

Arnstein Eek
Kulturminnevernansvarlig

Ragnhild Hoff
Plankonsulent

Innhold

1	Om planen, ansvar og virkemiddel	5
1.1	Plantype og avgrensning	5
1.2	Mål med planen	6
1.3	Forholdet til andre planer og nasjonale føringer	6
1.4	Muligheter og utfordringer i kulturminnearbeidet.....	8
1.5	Ansvar.....	9
1.6	Virkemiddel	10
1.6.1	Lovverk.....	10
1.6.2	Økonomiske virkemidler	13
1.6.3	Formidling, tilrettelegging og holdningskapende arbeid.....	16
1.7	Definisjoner	17
2	Kulturminner og kulturmiljø i Utsira kommune.....	19
2.1	Kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse (KULA) og Utvalgt kulturlandskap i jordbruket (UKL).....	21
2.2	Viktige kulturmiljø	22
2.3	Automatisk fredede kulturminner	25
2.4	Fredede kulturminner og anlegg fra nyere tid.....	27
2.5	Område regulert til spesialområde bevaring	32
2.6	SEFRAK-registrerte bygg.....	34
2.6.1	Bygninger vurdert i verneklasse A	37
2.6.2	Bygninger vurdert i verneklasse B	40
2.6.3	Bygninger vurdert i verneklasse C.....	57
2.7	Andre viktige kulturminner i Utsira kommune	58
	Måkahus.....	58
	Skifertak	59
	Steingjerder.....	59
	Grindekonstruksjon.....	60
	Veganlegg.....	61
	Sauatøkje.....	61
	Oppmurte hager.....	62
	Torvuttak.....	62

Vannanlegg i havnene	63
Båtopptrekk i Austramarka	63
Landnotbolter	64
Josef-hålo på Austrheim	64
2.8 Viktige kulturminner etter 1940.....	65
Lyshuset	65
Krigsminner	65
Loshytta.....	66
Nottørke	67
3 Retningslinjer for saksbehandling og oppfølging i arealplaner samt tiltaksplan.....	68
3.1 Retningslinjer for saksbehandling	68
3.2 Retningslinjer for oppfølging i arealplaner og andre planer	70
3.3 Tiltaksplan	72
4 Kildehenvisninger.....	75

Forsidebilde: Dronefoto av Nordvikvågen, Erik Hørluck Berg

1 OM PLANEN, ANSVAR OG VIRKEMIDDEL

1.1 Plantype og avgrensning

Dette er en temaplan som omfatter registrerte automatisk fredede kulturminner, nyere tids vernede kulturminner samt verneverdige kulturminner og kulturmiljøer i Utsira kommune. Planen bygger videre på kulturminneplanen som ble vedtatt i 1995, sist revidert i 2008.

Planen skal være et virkemiddel og en kunnskapsbase i forhold til allmennheten og offentlige og private eiere av verdifulle kulturminner, og et godt grunnlag for informasjon og rettleiding. Planen skal også være et hjelpemiddel for den kommunale forvaltningen ved behandling av saker som gjelder, eller innvirker på verdifulle kulturminner.

Temaplanen gir i seg selv ikke juridisk bindende vern, kun faglige vurderinger og anbefalinger som skal være retningsgivende for ivaretagelse av kulturminnene i Utsira kommune.

Gjennom oppfølging i kommuneplanen, reguleringsplaner eller kulturminneloven vil nyere tids kulturminner eller kulturmiljøer kunne få juridisk bindende vernestatus. Det er derfor gitt anbefalinger til oppfølging ved rullering av kommuneplan og utarbeiding og endring av reguleringsplaner. På den måten vil vurdering av vern av enkeltobjekter eller kulturmiljø gjøres gjennom demokratiske planprosesser hvor høring og medvirkning i samsvar med plan- og bygningsloven lovpålagte krav blir fulgt.

For å sikre en langsiktig god forvaltning av kulturminner og kulturmiljøer også fram til det kan fattes juridisk bindende planvedtak, er det i denne planen utarbeidet forslag til retningslinjer for håndtering av saker som omhandler verneverdige enkeltobjekter eller miljøer ved søknad om tiltak eller tilskudd. Det er også vurdert og foreslått ulike formidlings- og tilretteleggingstiltak for å øke kunnskapen og forståelsen av kulturminner og kulturmiljøer. Kulturminneplanen skal være retningsgivende for byggesakshåndtering og planarbeid i kommunen.

1.2 Mål med planen

Det overordnede målet med denne planen er å styrke kompetansen, bevisstheten og forvaltningen av de viktige kulturminnene og kulturmiljøene i Utsira kommune. Dette ønsker vi å oppnå ved å:

- Redegjøre for kulturminneforvaltningen i Norge og rollen de ulike aktørene spiller for ivaretagelsen av vår felles kulturarv.
- Gi en oversikt over hvilke kulturminner og kulturmiljøer som befinner seg innenfor kommunens grenser og beskrive kulturminner og kulturmiljøer som er spesielt viktige for Utsiras identitet.
- Identifisere og anbefale tiltak og samarbeid som kan bidra til å bevare kulturminnene og formidle historiene kulturminnene forteller
- Oppnå faglig forsvarlig forvaltning av de faste kulturminner i kommunen
- Drøfte inngrep i kulturminner og kulturlandskap i forbindelse med saker etter plan- og bygningsloven.
- Holde fram med å registrere faste kulturminner og tradisjoner.
- Oppfordre private til å verdsette sine kulturminner.
- Gjøre kulturminner lettere tilgjengelig for publikum.
- Lage informasjonsmateriell om kulturminner.
- Videreføre Utsira kommune sitt kulturverntilskudd.

1.3 Forholdet til andre planer og nasjonale føringer

KOMMUNALE PLANER

Kommuneplanen er det viktigste verktøyet i lokal planlegging. Den legger føringer for kommunens arbeid innenfor de ulike fagområdene. Kommuneplanens samfunnsdel for Utsira 2012-2022 har flere målsettinger som er relevante for arbeidet med kulturminneplanen.

Det er et uttalt mål at: *Et representativt utvalg av kulturminner og kulturmiljø skal tas vare på og aktiviseres for fremtiden, som en del av befolkningens kulturarv.* Dette gjelder både fasader, gamle bygningsdeler og interiører.

I kapittel 13 i samfunnsdelen står det om viktigheten av å videreutvikle en mer kulturbasert næring. Det er særlig den kystkulturelle delen av kulturminnene på Utsira som blir vektlagt som det unike med Utsira. Utsira fyrstasjon og Dalanaustet framstår her som særlig viktige kulturminner når det skal tenkes verdiskaping og satsing på reiseliv. Det står videre at kommunen skal sikre at god byggeskikk og estetiske kvaliteter blir ivaretatt. Et slikt ansvar fordrer en god stedsforståelse slik at det blir tatt hensyn til de omgivelser, den karakter og de opprinnelige kvaliteter et sted har.

Temaplanen for kulturminner følger opp og konkretiserer målene i samfunnsdelen.

REGIONALE PLANER

Regionalplan for kulturmiljø er et fylkeskommunalt initiativ som er under arbeid. Planen erstatter tidligere regional plan som omhandlet kulturmiljø (FINK). Den endelige planen skal gi en oversikt over kulturarven i fylket, og gi mål og føringer for den regionale kulturmiljøpolitikken. Planen vil inneholde både oversikt over kulturarv og kulturmiljø, mål, planretningslinjer og et handlingsprogram som viser planlagte tiltak. Planprogrammet ble vedtatt 08.06.2021 og planarbeidene kan følges på Rogaland Fylkeskommunens [hjemmeside](#).

NASJONALE FORVENTNINGER

Regjeringen legger hvert fjerde år fram nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging for å fremme en bærekraftig utvikling i hele landet. De nasjonale forventningene skal følges opp i fylkeskommunenes og kommunenes arbeid med planstrategier og planer, og legges til grunn for statlige myndigheters medvirkning i planleggingen.

Dokumentet *Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging 2019-2023* inneholder ulike momenter med relevans for kulturminnefeltet. Det står bl.a. at:

«Kulturminner og kulturmiljøer er ikke-fornybare fellesgoder, som kan gi grunnlag for økonomisk, sosial, kulturell og miljømessig utvikling. Gjenbruk av den historiske bygningsmassen kan også gi betydelige klimagevinster. Arealendringer og endret bruk er noen av de viktigste påvirkningsfaktorene for kulturminner og kulturmiljøer i Norge. Fylkeskommuner og kommuner har en viktig rolle i arbeidet med å ivareta kulturarven som ressurs for kunnskap, opplevelse, bruk og gjenbruk.»

Stortingsmelding nr. 16 (2019–2020) [Nye mål i kulturmiljøpolitikken](#) ble vedtatt i Stortinget våren 2020. Meldingen bygger videre på rammene som ble lagt for kulturminnepolitikken i Stortingsmelding nr. 16 (2004–2005) *Leve med kulturminner*.

De nye målene understreker:

- menneskers rett til å ha en kulturarv og deres mulighet til å engasjere seg
- at kulturmiljø er et felles gode
- samfunns- og arealplanleggingens betydning for å ivareta et mangfold av kulturmiljø
- ansvaret for å følge opp FNs bærekraftsmål
- at et mangfold av kulturminner, kulturmiljøer og landskap skal tas vare på som ressurser og grunnlag for kunnskap, opplevelse og bruk

Regjeringen viser i sitt arbeid med planen til nye utfordringer: klimaendringer, urbanisering, demografiske endringer og en stadig økende digitalisering. I en virkelighet der klimaendringer er vår tids største utfordring, må ressurseffektivisering og gjenbruk være bærende prinsipper i fremtidens kulturminnepolitikk.

1.4 Muligheter og utfordringer i kulturminnearbeidet

Kulturminner og kulturmiljøer er ikke-fornybare fellesgoder som kan gi grunnlag for økonomisk, sosial, kulturell og miljømessig utvikling. Gjenbruk av den historiske bygningsmassen kan også gi betydelige klimagevinster. Vår kulturarv er også viktig i opplevelses- og reiselivssammenheng. Bevaring av kulturminner gir oss kunnskap om tidligere tiders samfunn og levekår. Sporene etter bruk gir oss forståelse for og tolkning av fortida, og kan hjelpe oss å forme vår egen framtid. Ved å forvalte og forstå kulturarven, både bygninger, kulturlandskap og tradisjoner, kan vi formidle til kommende generasjoner for at de også skal kjenne sin historie og være stolte av den.

Bevaring og gjenbruk av opprinnelige bygningsdeler er høyt verdsatt ved restaurering av kulturminner. Det kommer ikke bare kulturminnet til gode, men også miljøet. Miljøet spares ved at man unngår utslippene ved ny produksjon av materialer, mange av kulturminnene er bygget med kortreiste materialer, og man slipper transportbelastningen.

Arealendringer og endret bruk er noen av de viktigste påvirkningsfaktorene for kulturminner og kulturmiljøer i Norge. Fylkeskommuner og kommuner har en viktig rolle i arbeidet med å ivareta kulturarven som ressurs for kunnskap, opplevelse, bruk og gjenbruk. Vi vet også at mange kulturminner er sårbare for klimaendringene. Det er fremfor alt endringer i form av økte nedbørsmengder, økt temperatur og havnivåstigning som vil kunne påvirke kulturminnene negativt. Konsekvensene vil kunne være både langsomme, som økt biologisk angrep på trebygninger og økt gjengroing av kulturlandskap, men også komme av ekstremhendelser, som f.eks. flom, ras, skred og brann. Forebygging av skader vil være en viktig del av arbeidet med å ivareta de viktige kulturminnene.

Kulturminnene på Utsira var lite påaktet i årene etter andre verdenskrig. Mye av den gamle bebyggelsen og anleggene forsvant, forfalt eller ble ombygd til det ugjenkjennelige i streben etter effektivitet. Disse holdningene har med få unntak preget sirasamfunnet til midten av 1990 tallet. I 1995 fikk Utsira sin første kulturminneplan. Den har vært til stor hjelp innenfor kulturminnearbeidet etter den tid. Reguleringsplanen for spesialområde bevaring i Nordvikvågen har vært nyttig i arbeidet med å ivareta mange kulturminner innenfor planområdet.

Figur 1. Nordvikvågen

1.5 Ansvar

Eiers ansvar og rolle

Eiere av kulturminner er den viktigste ressursen for et godt kulturminnevern. Bruk og kontinuerlig vedlikehold av bygninger og anlegg sørger for at kulturminneverdiene blir best mulig bevart.

Kommunens rolle

Kommunen har et ansvar for å ivareta overordnet kulturpolitikk og nasjonale kulturpolitiske mål. Kommunen er som plan og bygningsmyndighet ansvarlig for nødvendig arealplanlegging og for at kulturminneinteresser innarbeides i planene. Den skal se til at lovfestet og tilfredsstillende samarbeid med regional kulturminneforvaltning finner sted. Kommunen skal håndheve vedtatte planer, bistå i kulturminnefaglig rådgiving til eierne og har ansvaret for å holde oversikt over kommunens kulturminner. Utsira kommune har ansvar for en del kulturminner som er i kommunens eie. En viktig del av vernearbeidet er istandsetting, skjøtsel bruk og vedlikehold av de kulturminnene vi skal ta vare på.

Figur 2. Ordfører Ordfører Marte Eide Klovning — Perlene ble funnet i åkeren til Aasa og Sivert Helgesen i 1932/33. Perlene dateres til ca. 550 – 900 e.kr. Kanskje den største arkeologiske skatten som er funnet på Utsira. Foto AMS/Terje Tveit.

Fylkeskommunens rolle

Riksantikvaren har delegert ansvaret som regional fagmyndighet for kulturminnevern til fylkeskommunen. Fylkeskommunen skal sørge for at det tas hensyn til kulturminner og -miljøer i planleggingen, også på kommunenivå. Dette innebærer en innsigelsesrett i plansaker når regionale eller nasjonale verneverdier er truet. Fylkeskommunen er høringsinstans for alle arealplaner, og gjør en vurdering om det er behov for arkeologiske undersøkelser innen planområdet i henhold til Kulturminnelovens § 9, som pålegger de ansvarlige for planutarbeidelsen å undersøke om tiltakene som planlegges kan virke inn på automatisk fredete kulturminner. Etter regionreformen 2020 har fylkeskommunen fått dispensasjonsmyndigheten for automatisk freda kulturminner fra Kulturminneloven § 8 (jf. Kapittel 3.3). Fylkeskommunen er forvalter av de listeførte krikenes omgivelser. Fra 2020 har også fylkeskommunen overtatt forvaltningsansvaret fra Riksantikvaren for fredete og vernede fartøy.

Riksantikvaren

Riksantikvaren er direktorat for kulturminneforvaltning og faglig rådgiver for Klima- og miljødepartementet i utviklingen av den statlige kulturminnepolitikken. Riksantikvaren utreder og vedtar fredninger av bygninger og anlegg. Riksantikvaren er høringsinstans for søknad om dispensasjon fra Kulturminneloven, der det skal gjøres tiltak på kulturminner som går ut over vanlig vedlikeholdsarbeid. Riksantikvaren er, etter regionreformen, klageinstans i saker som gjelder dispensasjoner fra kml § 8.

Klima- og miljødepartementet

Departementet har en overordnet rolle som lovgiver, og øverste klageorgan for vedtak gjort av kulturminneforvaltningen.

1.6 Virkemiddel

1.6.1 Lovverk

Plan- og bygningsloven (PBL)

Plan og bygningsloven er det viktigste verktøyet for å kunne ta vare på mangfoldet av kulturminner, kulturmiljøer og landskap. Som planmyndighet har kommunen en sentral rolle i forvaltningen av denne delen av kulturarven. Kulturminner, kulturmiljøer og landskap er viktige ressurser for kommunens arbeid med god og bærekraftig samfunnsutvikling.

Planleggingsprosessene i kommunene er arenaer for aktiv medvirkning fra øvrig forvaltning, politikere, lokalbefolkning, foreninger og andre interesserte.

Kommunen er som plan og bygningsmyndighet ansvarlig for nødvendig arealplanlegging og for at kulturminneinteresser innarbeides i planene. Den skal se til at lovfestet og tilfredsstillende samarbeid med regional kulturminneforvaltning finner sted. Kommunen skal håndheve vedtatte planer.

Kommunen er gjennom plan- og bygningsloven §1-1, pålagt å fremme en bærekraftig utvikling av samfunnet. Plan- og bygningsloven § 3 -1 pålegger kommunen å sette mål for kommunens kulturelle utvikling, vern av verdifulle landskap og kulturmiljøer og legge til rette for god forming av bygde omgivelser. I kommuneplanens arealdel kan hensynssoner, bestemmelser og retningslinjer brukes, enten hver for seg eller i kombinasjon, for å sikre kulturminner, kulturmiljøer og landskap. Det er også mulig å utarbeide reguleringsplaner hvor enkeltminner eller områder gis bevaringsstatus. Kommunen er i tillegg gitt et helt konkret ansvar i behandling av byggesaker som berører særlig viktige bygninger gjennom pbl § 31-1; «*Ved endring av eksisterende byggverk, oppussing og rehabilitering skal kommunen se til at historisk, arkitektonisk eller annen kulturell verdi som knytter seg til et byggverks ytre, så vidt mulig blir bevart.*»

Loven er et virkemiddel for å få avklart ulike arealbruksinteresser. Gjennom loven kan kommunen regulere et område med et kulturminne eller et kulturmiljø til en hensynssone med formål bevaring:

- § 11-8 (om kommuneplan): Det kan fastsettes følgende hensynssoner: (...) Sone med særlig hensyn til landbruk, reindrift, mineralressurser, friluftsliv, grønnstruktur, landskap eller bevaring av naturmiljø eller kulturmiljø, med angivelse av interesse.
- § 12-5 (om reguleringsplan): Arealformål kan deles inn i underformål og kombineres innbyrdes og med hensynssoner. I nødvendig utstrekning angis områder for: (...) 5. landbruks-, natur- og friluftformål samt reindrift, samlet eller hver for seg, herunder områder for jordbruk, skogbruk, reindrift, naturvern, jordvern, særlige landskaphensyn, vern av kulturmiljø eller kulturminne, friluftsområder, seterområder, og landbruks-, natur- og friluftsområder der kommuneplanens arealdel tillater spredt bolig-, fritidsbolig- og næringsvirksomhet.
- § 12-7 (om reguleringsplan): I reguleringsplan kan det i nødvendig utstrekning gis bestemmelser til arealformål og hensynssoner om følgende forhold: (...) 6. bestemmelser for å sikre verneverdier i bygninger, andre kulturminner, og kulturmiljøer, herunder vern av fasade, materialbruk og interiør, samt sikre naturtyper og annen verdifull natur.

Andre paragrafer som er særlig relevante for kulturmiljø og kulturminner:

- § 3-1: Oppgaver og hensyn i planlegging etter loven. (...) skal planer etter denne lov: (...) b) sikre jordressursene, kvaliteter i landskapet og vern av verdifulle landskap og kulturmiljøer.
- § 11-9: Kommunen kan uavhengig av arealformål vedta bestemmelser til kommuneplanens arealdel om: (...) 7. hensyn som skal tas til bevaring av eksisterende bygninger og annet kulturmiljø.
- § 29-2: Visuelle kvaliteter. Ethvert tiltak etter kapittel 20 skal prosjekteres og utføres slik at det etter kommunens skjønn innehar gode visuelle kvaliteter både i seg selv og i forhold til dets funksjon og dets bygde og naturlige omgivelser og plassering.

- § 31-1: Ved endring av eksisterende byggverk, oppussing og rehabilitering skal kommunen se til at historisk, arkitektonisk eller annen kulturell verdi som knytter seg til et byggverks ytre, så vidt mulig blir bevart.

Byggesaksforskriften (SAK 10) Kapittel 19 omhandler kommunenes adgang til å gi pålegg om utbedring av bevaringsverdige bygninger. Formålet er at bygninger med høy bevaringsverdi ikke skal gå tapt på grunn av unnlatt sikring eller istandsetting.

I Riksantikvarens veileder [Kulturminner, kulturmiljøer og landskap – planlegging etter plan- og bygningsloven](#), er det gitt utfyllende informasjon om hvordan kommunen kan ivareta kulturminner gjennom planlegging etter plan- og bygningsloven.

Lov om kulturminner (kulturminneloven)

Kulturminnelovens formål er å sikre at kulturminner og -miljøer med deres egenart og variasjon blir vernet både som en del av vår kulturarv og identitet og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning. Loven skal sikre varig vern av et representativt utvalg kulturminner og kulturmiljøer. Loven tar først og fremst for seg fredede kulturminner.

Følgende kulturminner er automatisk fredet etter loven, § 4:

- faste kulturminner fra inntil 1537 (reformasjonen)
- stående byggverk med erklært opprinnelse fra perioden 1537–1649
- samiske, faste kulturminner fra 1917 eller eldre

Fredningen gjelder også en sikringssone som går fem meter regnet fra kulturminnets synlige ytterkant.

Kulturminnelovens § 3 sier at «*Ingen må – uten at det er lovlig etter § 8 – sette i gang tiltak som er egnet til å skade, ødelegge, grave ut, flytte, forandre, tildekke, skjule eller på annen måte utilbørlig skjemme automatisk fredet kulturminne eller fremkalle fare for at dette kan skje*».

Ved planlegging av offentlige og større private tiltak er man pliktig å undersøke om tiltaket vil virke inn på automatisk fredede kulturminner.

Kulturminneloven gir også anledning til å frede nyere tids kulturminner (§ 15).

Ved riving eller vesentlige endringer av bygninger fra før 1850, er det etter kulturminnelovens § 25 meldeplikt til fagmyndighet, det vil si til fylkeskommunen.

Naturmangfoldloven

Naturmangfoldlovens formål er at naturen med dens biologiske, landskapsmessige og geologiske mangfold og økologiske prosesser tas vare på ved bærekraftig bruk og vern, også slik at den gir

grunnlag for menneskenes virksomhet, kultur, helse og trivsel, nå og i fremtiden, også som grunnlag for samisk kultur (§ 1).

Paragrafer i loven som er særlig relevante for kulturminner og kulturlandskap:

- § 33 (mål for områdevern) sier at verneområder skal bidra til bevaring av natur preget av menneskers bruk gjennom tidene (kulturlandskap) eller som også har kulturhistoriske verdier, og tilrettelegging for bruk som bidrar til å opprettholde naturverdiene.
Kulturminneplan – del 1 30
- § 36: Som landskapsvernområde kan vernes natur- eller kulturlandskap av økologisk, kulturell eller opplevelsesmessig verdi, eller som er identitetsskapende. Til landskapet regnes også kulturminner som bidrar til landskapets egenart.
- § 47: Som skjøtsel kan foretas tiltak for å opprettholde eller oppnå den natur- eller kulturtilstanden som er formålet med vernet, herunder tiltak for å kanalisere ferdsel, fjerning av vegetasjon eller fremmede treslag og restaurering etter naturinngrep.

Figur 3. Potetkjeller i Kvalvik.

1.6.2 Økonomiske virkemidler

Det finnes en rekke støtteordninger for istandsetting og sikring av verneverdige bygninger, andre kulturminner og miljø. Disse kan endre seg noe fra år til år og Utsira kommune kan til enhver tid gi nærmere informasjon om disse.

Kulturminnefondet

Kulturminnefondet ble opprettet som et statlig fond av Stortinget i 2002. Hovedmålsettingen til fondet er å bevilge penger til tiltak som skal sørge for istandsetting og god bevaring av

kulturminner i Norge. Søknader behandles løpende og det gis tilskudd til tiltak på verneverdige kulturminner som eies eller forvaltes av private eiere eller frivillige organisasjoner. Hvilke typer kulturminner og prosjekter som prioriteres ved tildeling, avhenger av en kombinasjon av føringer fra Klima- og miljødepartementets årlige tildelingsbrev, styrets utvalgte satsinger og administrasjonens egne prioriteringer. For mer informasjon om de ulike støtteordningene som finnes, se Kulturminnefondet egen [nettside](#). På nettsiden er det gitt en oversikt over statlige, regionale og kommunale tilskuddsordninger til kulturminnetiltak. Det finnes også en oversikt over private stiftelser og fond.

Statlige tilskuddsordninger til kulturminnetiltak

Her er noen eksempler på noen av de statlige tilskuddsordningene som finnes. Tilskuddene har ulike satsingsområder som man kan lese mer om på nettsiden.

SMIL – spesielle miljøtiltak i jordbruket: Midlene fordeles av Landbruksdirektoratet, og satsingsområde avhenger av kommunenes prioriteringer og tiltaksstrategi. Søknaden sendes til din kommune.

Tilskudd til vern og sikring av freda bygg og anlegg: Midlene fordeles av Klima- og miljødepartementet/Riksantikvaren, og går under bevaringsprogrammet for freda bygninger i privat eie. Søknaden sendes fylkeskommunen.

Tilskudd til arkeologiske undersøkelser ved mindre, private tiltak: Midlene fordeles av Klima- og miljødepartementet/Riksantikvaren, og skal sikre og ta vare på kunnskap om arkeologiske kulturminner. Søknaden sendes fylkeskommunen.

Tilskudd til middelalderbygninger og anlegg: Midlene fordeles av Klima- og miljødepartementet/Riksantikvaren, og går under bevaringsprogrammet for stavkirker, bevaringsprogrammet for ruiner og bevaringsprogrammet for freda bygninger i privat eie. Søknaden sendes til Riksantikvaren.

Tilskudd til kystkultur: Midlene fordeles av Klima- og miljødepartementet/Riksantikvaren, og går under bevaringsprogrammet for freda bygninger i privat eie. Søknaden sendes fylkeskommunen.

Tilskudd til freda og andre særlige verdifulle kulturmiljø og landskap: Midlene fordeles av Klima- og miljødepartementet/Riksantikvaren, og satsingsområde er freda kulturmiljø etter kulturminneloven eller andre viktige kulturmiljø og landskap. Søknaden sendes til fylkeskommunen.

Tilskudd til skjøtsel av automatisk freda kulturminner: Midlene fordeles av Klima- og miljødepartementet/Riksantikvaren, og går under bevaringsprogrammet for utvalgte arkeologiske kulturminner og bevaringsprogrammet for bergkunst. Søknaden sendes til fylkeskommunen.

Tilskudd til teknisk-industrielle kulturminner: Midlene fordeles av Klima- og miljødepartementet/Riksantikvaren, og går under bevaringsprogrammet for tekniske og industrielle kulturminner. Søknaden sendes til Riksantikvaren.

Tilskudd til brannsikring og beredskapstiltak: Midlene fordeles av Klima- og miljødepartementet/Riksantikvaren, og går under bevaringsprogrammet for brannsikring av tette trehusmiljø og stavkirker. Søknaden sendes til fylkeskommunen/Riksantikvaren.

Rentekompensasjonsordning for istandsetting av kirkebygg: Midlene fordeles av Husbanken, og ordningen er for freda og verneverdige kirker (rettet mot kommuner og kirkeiere). Søknaden sendes til Husbanken.

Tilskudd til kystkultur: Midlene fordeles av Nærings- og fiskeridepartementet, og satsingsområde er kystkultur/matkultur tilknyttet kysten. Søknaden sendes til Nærings- og fiskeridepartementet.

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket: Midlene fordeles av Landbruksdirektoratet/Miljødirektoratet/Riksantikvaren og satsingsområde er 49 utvalgte områder. Kontakt kommunen for mer informasjon.

Rogaland fylkeskommune – tilskudd til verneverdige bygg og anlegg

Tilskuddsordningen er ment å dekke noen av merkostnadene ved vedlikehold og istandsetting etter antikvariske prinsipper. Det skal være et tilskudd, ikke en fullfinansiering. Målet med ordningene er å bidra til å bevare bygg og anlegg av særlig kultur- og/eller arkitekturhistorisk lokal og regional verdi. For mer informasjon se Fylkeskommunens [nettside](#).

The screenshot shows the website for Rogaland fylkeskommune. The navigation bar includes 'Våre tjenester', 'Politikk', and 'Om oss'. A search icon and 'Søk' are on the right. The breadcrumb trail is: 'Forsiden / Våre tjenester / Støtte, stipend og priser / Økonomisk støtte og stipend / Kulturminner og vern'. The main heading is 'Kulturminner og vern'. Below it is a list of 10 support schemes, each with a right-pointing arrow icon:

- Tilskudd til fredete kulturminner og kulturmiljøer i privat eiebygg og anlegg
- Tilskudd til tekniske og industrielle kulturminner
- Tilskudd til konservering av ruiner fra middelalderen
- Støtte til fartøyvern
- Andre tilskuddsordninger
- Tilskudd til verneverdige bygg og anlegg
- Tilskudd til brannsikring av tette trehusområder av kulturhistorisk verdi
- Tilskudd til bygg og anlegg fra middelalderen
- Frivillighetens år - tilskudd til lokale, historiske ferdselsårer
- Utviklingsstipend for tradisjonshåndverkere

Figur 4. Oversikt over Fylkeskommunens støtteordninger til kulturminner og vern.

Utsira kommune

Kommunen kan gi tilskudd til restaurering av private bygninger og anlegg innen kommunen via Utvalgte kulturlandskap (UKL). Summen som er til rådighet for slikt tilskudd vil i tilfelle bli tallfesta i års budsjett UKL. Hus og anlegg i verneklasse A og B skal prioriteres ved tildeling av tilskudd, samt bygninger innenfor spesialområde bevaring, men det kan også gis tilskudd til andre hus og anlegg ut fra kulturvern vurderinger. Tildeling av tilskudd blir gjort en gang i året med søknadsfrist på vårparten.

Dersom et objekt ligger i et spesialområde bevaring virker dette positivt inn ved søknad om tilskudd, selv om objektet og blir vurdert for seg. *Eksempel:* Et objekt i klasse A som ligger i et spesialområde bevaring vil ha større sjanse til å få tilskudd enn et objekt i samme verneklasse som ligger utenfor et slikt område.

1.6.3 Formidling, tilrettelegging og holdningskapende arbeid

Dersom kulturminnene skal være en kilde til informasjon om vår egen bakgrunn, lokal historie og identitet, trengs det systematisk tilrettelegging og formidling. Dette kan være samarbeidsprosjekt som for eksempel mellom museum, lag og organisasjoner, kommunen, reiselivsnæringen, frivillige og andre.

Samordning og tilrettelegging kan gjøre kulturminnene mer interessante i reiselivssammenheng. Omfanget av bruk og tilrettelegging må være tilpasset etter kulturminnet/miljøet sin tåleevne.

Utsira barnehage og Utsira skole arbeider noen ganger med læring om kommunens forninner og lokalhistorie. Den kulturelle skolesekken er en viktig faktor i denne læringen.

1.7 Definisjoner

Kulturminne

Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til, jf. kulturminneloven § 2.

Kulturminner kan for eksempel være bygninger, hager, gravhauger, helleristninger, båter eller veifar. Disse kan være fra tidligere tider eller fra vår egen tid. Også naturelementer med kulturhistorisk verdi er kulturminner, eller kan inngå som del av et kulturminne.

Det skiller mellom løse og faste kulturminner. Løse kulturminner er kulturminner som er flyttbare.

På bildene under er det vist eksempler på løse kulturminner (bildet til venstre) og et fast kulturminne (bildet til høyre).

Figur 5. Gjenstander (løse kulturminner) fra et monter som står i Siratun.

Figur 5. Østre fyrtårn, fast kulturminne.

Automatisk fredet kulturminne

Et kulturminne som er fredet direkte etter lov, uten særskilt vedtak.

Disse kulturminnene er automatisk fredet:

- faste kulturminner fra før 1537
- stående byggverk med erklært opprinnelse fra perioden 1537 – 1649
- samiske faste kulturminner fra år 1917 eller eldre
- faste og løse kulturminner på Svalbard fra før 1946. I tillegg er det bestemmelser for enkelte typer kulturminner.

Nyere tids kulturminner

Kulturminner fra tida etter 1537. Kulturminner fra nyere tid blir evaluerte for å avgjøre verneverdien. De kan bli freda av Riksantikvaren ved enkeltvedtak etter Kulturminneloven (vedtaksfredet), eller sikret av kommunen gjennom regulering til spesialområde bevaring etter plan- og bygningsloven. Tidsavgrensingen mot vår egen tid har tidligere vært satt til rundt år 1900. I dag vil det være rett å flytte dette skillet fram mot midten av århundret, siden vi ofte ser at verdifulle kulturminner fra nær fortid er utsatt for endringer og kan trenge vern.

Kulturmiljø

Når kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng, kalles dette et kulturmiljø. Kulturmiljøer kan for eksempel være et byområde, ei setergrend, et fiskevær eller et industriområde med fabrikker og boliger.

Kulturlandskap

Landskap er en samlebetegnelse på våre omgivelser utendørs, både det naturgitte og det menneskeskapte. Betegnelsen omfatter alle typer landskap, som jordbrukslandskap, industrilandskap, kystlandskap, bylandskap og fjellandskap.

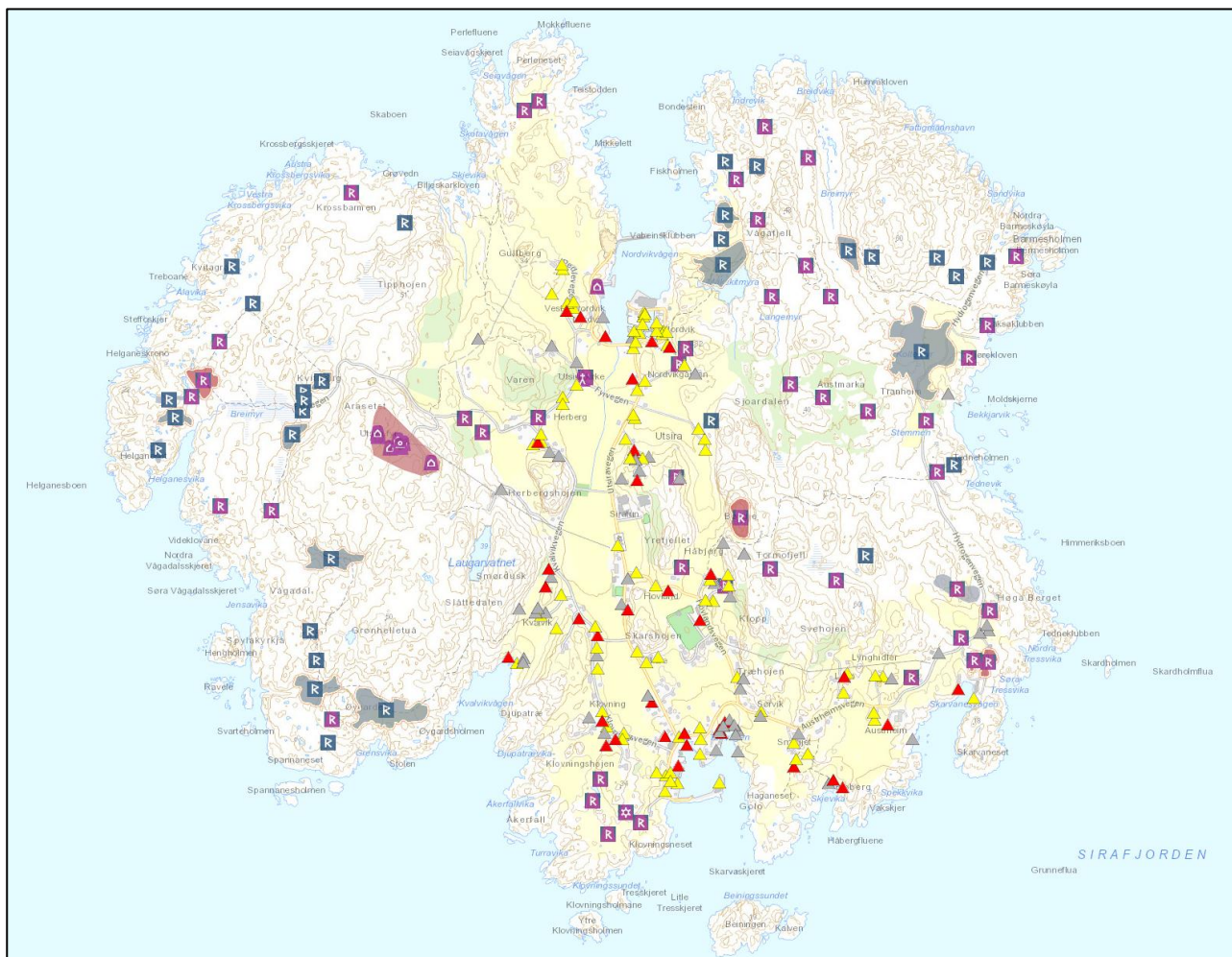
Kulturlandskap er landskap som helt eller delvis er blitt omformet fra den opprinnelige naturtilstand på grunn av menneskers virksomhet. Uttrykket er av generell karakter og omfatter både landsbygd, by- og industrilandskap. Mellom kulturlandskap og naturlandskap finnes ingen helt skarpe grenser. Kulturlandskap omfatter områder med sterkt vekslende grad av menneskelig påvirkning; fra naturnære kulturlandskap med beitemark og utslåtter til fulldyrkede jordbrukslandskap og industrilandskap helt dominert av byggverk og teknologi.

Kulturminnevern

Vern, pleie, vedlikehold og brukstilpassing av kulturminnene ut fra en vurdering av disse som kulturhistoriske, sosiale, økonomiske, estetiske og antikvariske ressurser i dagens og framtidens samfunn.

2 KULTURMINNER OG KULTURMILJØ I UTSIRA KOMMUNE

Utsira kommune er rik på kulturminner. Det er befolkningen som har bodd her opp gjennom tidene som har skapt de fleste vi har. Kulturminnene bærer preg av nærheten til havet, og av kystfolkets slit for å skaffe seg og sine utkomme for å overleve.

Figur 6. Oversikt over ulike typer kartfestede kulturminner i Utsira kommune.

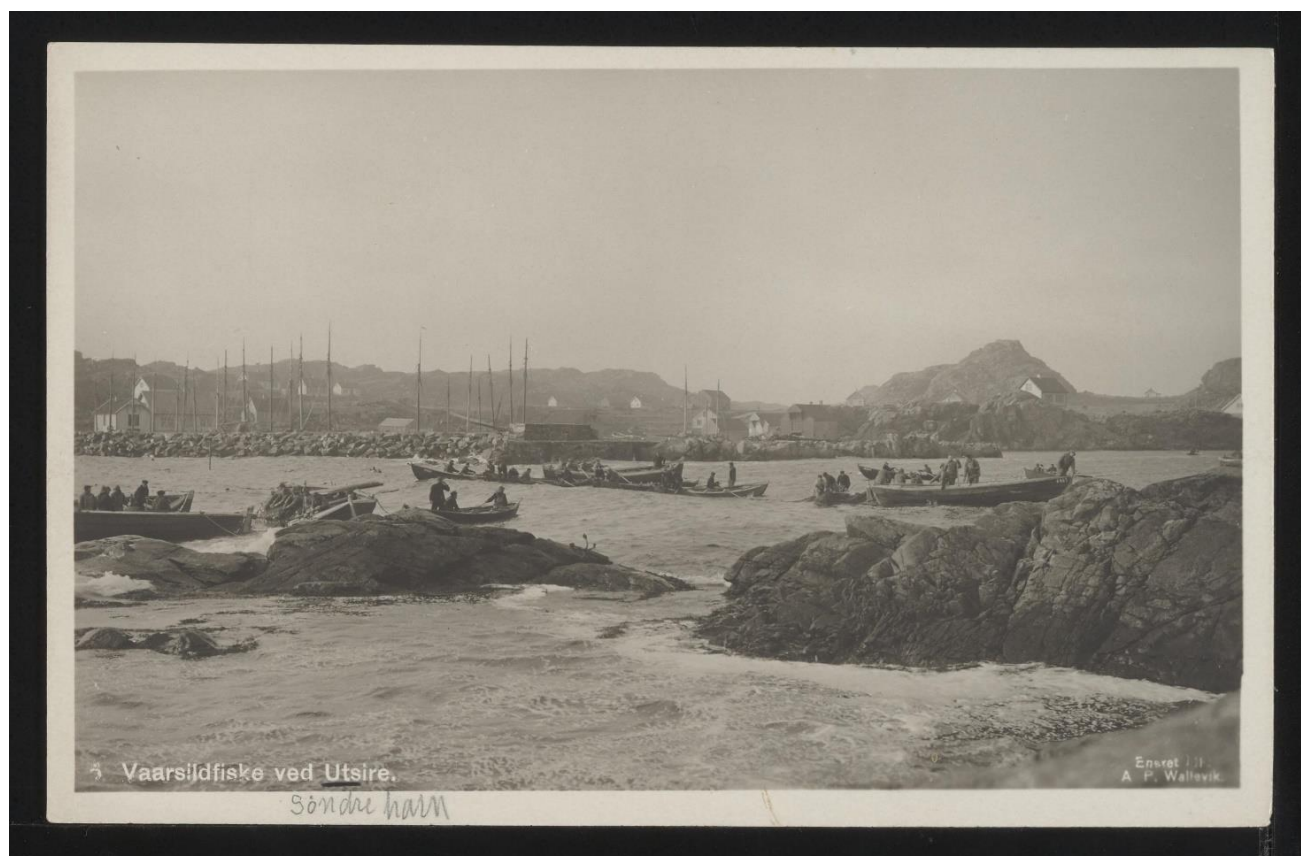
Sjøhustradisjonen er spesiell på Utsira. Mikal L. Klovning sitt sjøhus er et godt eksempel på det. Eieren var framsynt da han stilte sjøhuset sitt til disposisjon til museumsformål i 1980. Konservator Carl Egil Buch ved daværende Karmsund Folkemuseum ledet arbeidet da sjøhuset ble restaurert i 1982 – 1983. I henhold til han er denne avdelingen den mest autentiske delen av alle anleggene museet har. Dette fikk i første omgang ikke ringvirkninger, men sirabuen begynte å få opp øynene for verdien av kulturminnene fra ca. 1995. Sjøhusene på Utsira rik på ulike varianter av grindkonstruksjoner. Bergen Arkitektskole har registrert de fleste grindkonstruksjonene på Utsira.

Statens Havnevesen

Statens Havnevesen har en rik og kompakt historie. Havnevesenets aktiviteter har vært viktig for Utsira, men den er like mye et utstillingsvindu over Havnevesenets aktiviteter i små lokalsamfunn langs kysten. Mange av anleggene står fortsatt og mye av virksomheten ble avsluttet rundt 1990. Stort sett er det fyrstasjonen det fokuseres på, men det er mye mer som ikke kommer noe særlig fram.

Følgende kulturminner er viktige relatert til Statens Havnevesen sine aktiviteter:

- Fyrområdet med to tvillingtårn inkludert eget fyrnaust.
- Fyrhager.
- Utsira Fyr er unik i meteorologisk sammenheng med sammenhengende målinger fra 1867 og fortsatt. Viktig klimabarometer (ikke kystverk men en del av den komplette pakken)
- En autentisk kystmeldesentral som var i bruk under den kalde krigen ca. 1949 – 1991
- Nordeågen og Søreågen – De første statlige havneanleggene inkludert moloene. Indre havn i Nordevågen er en del av det og er spesialområde bevaring.
- Autentisk loshytte fra 1962 står fortsatt.
- Fortøyningsbolter og fortøyningsringer for fiskesteng.
- Statlige allmenninger
- Gammel fyrveg
- Vårsildavgiftsfondets dammer i Nordevågen og Søreågen.

Figur 7. Postkort med eldre fotografi fra Vårsildfiske utenfor Søreågen. Årstall ukjent. Fotograf A.P Wallevik

2.1 Kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse (KULA) og Utvalgt kulturlandskap i jordbruket (UKL)

Utsira har status som Kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse (KULA) og Utvalgt kulturlandskap i jordbruket (UKL). Under følger en kort redegjørelse.

Kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse (KULA)

Utsira kommune fikk i 2021 status som KULA-område. KULA er et landsomfattende register som Riksantikvaren har ansvar for på vegne av Klima- og miljødepartementet. Formålet med registeret er å bidra til å ivareta nasjonalt viktige landskap. KULA-registeret skal være et kunnskapsgrunnlag og forvaltningsverktøy for kommunene og andre myndigheter som påvirker og styrer utviklingen av landskap. Det vil klargjøre hvilke landskap det knytter seg nasjonale interesser til, hva som er verdiene og hvordan de bør ivaretas.

I Rogaland er Utsira utpekt som 1 av i alt 19 områder. I rapporten som i sin helhet kan leses [her](#) står det bl.a. følgende om Utsira:

NASJONAL INTERESSE

Landskapet forteller historien om fiskerbonden, midt i havgapet, fra steinalder fram til moderne tid. Det helhetlige landskapet med korte avstander og tette visuelle sammenhenger mellom kystlynghei med øde gårder, steingarder og måkehus, dyrka marker, kirke, sjøhusmiljø og andre marine kulturminner, som fyr og loshytte, skaper en sjelden sterk opplevelse av tidsdybden i landskapet. Plasseringen langt fra fastlandet, og med storhavet tett innpå, forsterker de særegne trekkene og gjør Utsira til et dramatisk landskap med stor opplevelsesverdi.

Utvalgt kulturlandskap i jordbruket (UKL)

Arbeidet med å velge ut områder som startet tilbake i 2008. Utsira ble valgt ut til å bli utvalgt kulturlandskap i jordbruket (UKL) i 2022. I 2022 er det 49 områder som viser mangfoldet av norske jordbrukslandskap. Utvalgte kulturlandskap i jordbruket er en tverrfaglig, felles satsing mellom Landbruks- og matdepartementet og Klima- og miljødepartementet. Satsingen skal sikre verdier knyttet til landskap, biologisk mangfold, kulturminner og kulturmiljøer, herunder sikre langsiktig skjøtsel og drift.

De ulike områdene er valgt ut fordi de er særegne jordbrukslandskap med store biologiske og kulturhistoriske verdier, skapt av mennesker i samspill med naturen gjennom generasjoner. Særpreget blir tatt vare på gjennom fortsatt drift, skjøtsel og vedlikehold av områder over hele landet. Folkene som lever her tar vare på naturmangfold, kulturhistorie og jordbruksdrift gjennom både tradisjonelle bruksmåter og vår tids bygdeliv. Støtte fra myndighetshold skal bidra til at disse verdiene blir med oss inn i framtida. Formålet med satsningen er å sikre langsiktig forvaltning av utvalgte landskapsområder med store biologiske og kulturhistoriske verdier, som er formet av langvarig og kontinuerlig tradisjonell bruk. Informasjon om UKL finnes på [Landbruksdirektoratets](#) hjemmeside.

2.2 Viktige kulturmiljø

Landskapet på Utsira forteller historien om kystfiske og småskala landbruk helt fra steinalderen og frem til i dag. De tette sammenhengene i småskalalandskapet og nærheten til storhavet, med himmel og hav på alle kanter, forsterker landskapstrekkene og gjør Utsira til et særmerkt område med stor opplevelsesverdi knyttet til kystkultur og kystidentitet. Utmarka består av en rekke ulike kulturminner som ligger spredt. Bebyggelsen er hovedsakelig plassert i havnene Sørevågen og Nordvikvågen og i Siradalen. Det er småskalabebyggelse som inneholder en stor andel bygninger som inngår i SEFRAK-registeret.

Hele Utsira har status som et kulturhistorisk landskap av nasjonal interesse. I tillegg er Utsira utpekt som Utvalgt kulturlandskap i jordbruket. Dette viser at det er store verdier knyttet til hele kommunen. Noe det bør ta hensyn til i den videre utvikling i kommunen. Vi har trukket frem noen enkeltområder som vi mener har stor verdi. Dette gjelder:

Nordvikvågen

Området er regulert til spesialområde bevaring og er nærmere beskrevet i kapitlet [Område regulert til spesialområde bevaring](#).

Herberg

Nedenfor Utsira fyrstasjon ligger Herberg som er et kulturmiljø som består av eldre og nyere bebyggelse. Her er det mange SEFRAK-registrerte bygninger omkranset av et flott kulturlandskap. Herberg er godt synlig fra hovedvegen som går fra nord til sør. På grunn av nærheten til fyrområdet og opplevelsesverdien er det viktig at nye bygg og tiltak blir godt tilpasset og tar hensyn til eksisterende bebyggelse og fyrene i bakgrunnen.

Figur 8. Herberg med fyrene i bakgrunnen. Bilde er tatt fra Fylkesvegen.

Utsira fyrstasjon

Området er fredet etter kulturminneloven og er beskrevet under kapitlet [Fredede kulturminner og anlegg fra nyere tid](#).

Børgjesdalen

Svært gammel opparbeidet eng som tidligere ble slått. Fungerer nå som permanent beitemark. Varierende artsrikdom. Heile enga er omgitt av steingjerder, noe som gir en spesiell romfølelse i området. En tursti går gjennom området og denne er en av hovedattraksjonene på Utsira. Det er mange kulturminner i området som bygdeborgen Børgje, potetkjeller, hestehage og eldre hus. Dalen er høgt prioritert i forvaltningsplan for UKL. Spesielt viktig å ivareta landskapselementene i Børgjesdalen.

Figur 9. Børgjesdalen, bilde tatt mot nord.

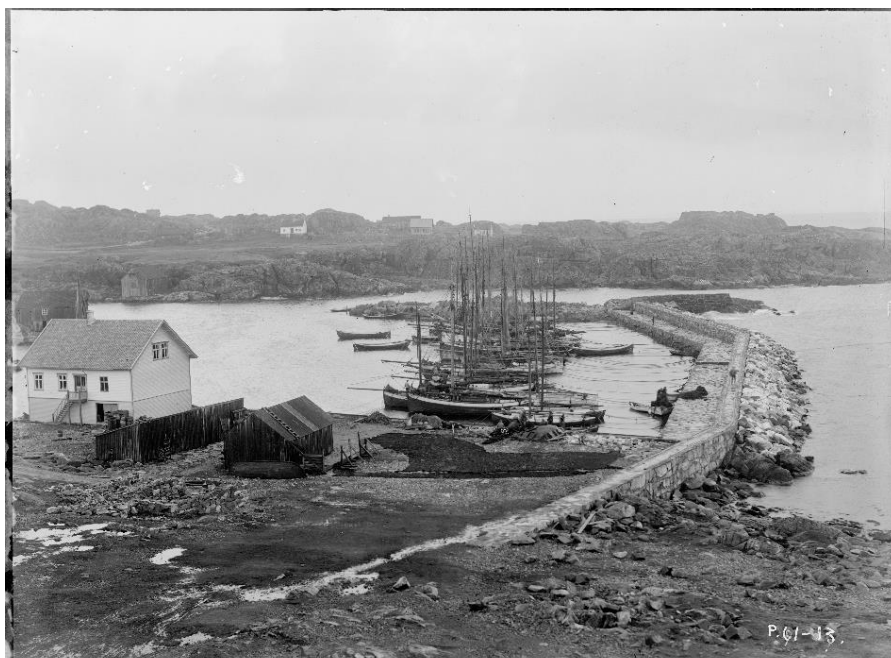
Sørevågen

Sørevågen består av to våger. Byggene er hovedsakelig kvadratisk og ligger på rekke med rom i mellom seg. Bygningene er orientert i forhold til sjøen. De fleste sjøhusene og naustene er i aktivt bruk. Det samme gjelder boligene som enten er i bruk som helårsbolig eller fritidsbolig. I området finner vi 17 SEFRAK-registrerte bygg fordelt på naust, sjøhus og boliger. Mikal L. Klovning sitt sjøhus som ble bygget på slutten av 1800 tallet ligger på Sørevågens vestside og benyttes i dag til museum. Bygget er godt ivaretatt og innholdet i bygget er autentisk og viser et sjøhus med utrustning fra sildetida. Det er vurdert til verneverdi A og mer informasjon finnes i kapitlet [Bygninger vurdert i verneklasse A](#).

Figur 10. Dronefoto over Sjørevågen fra 2022. Foto: Erik Hørlock

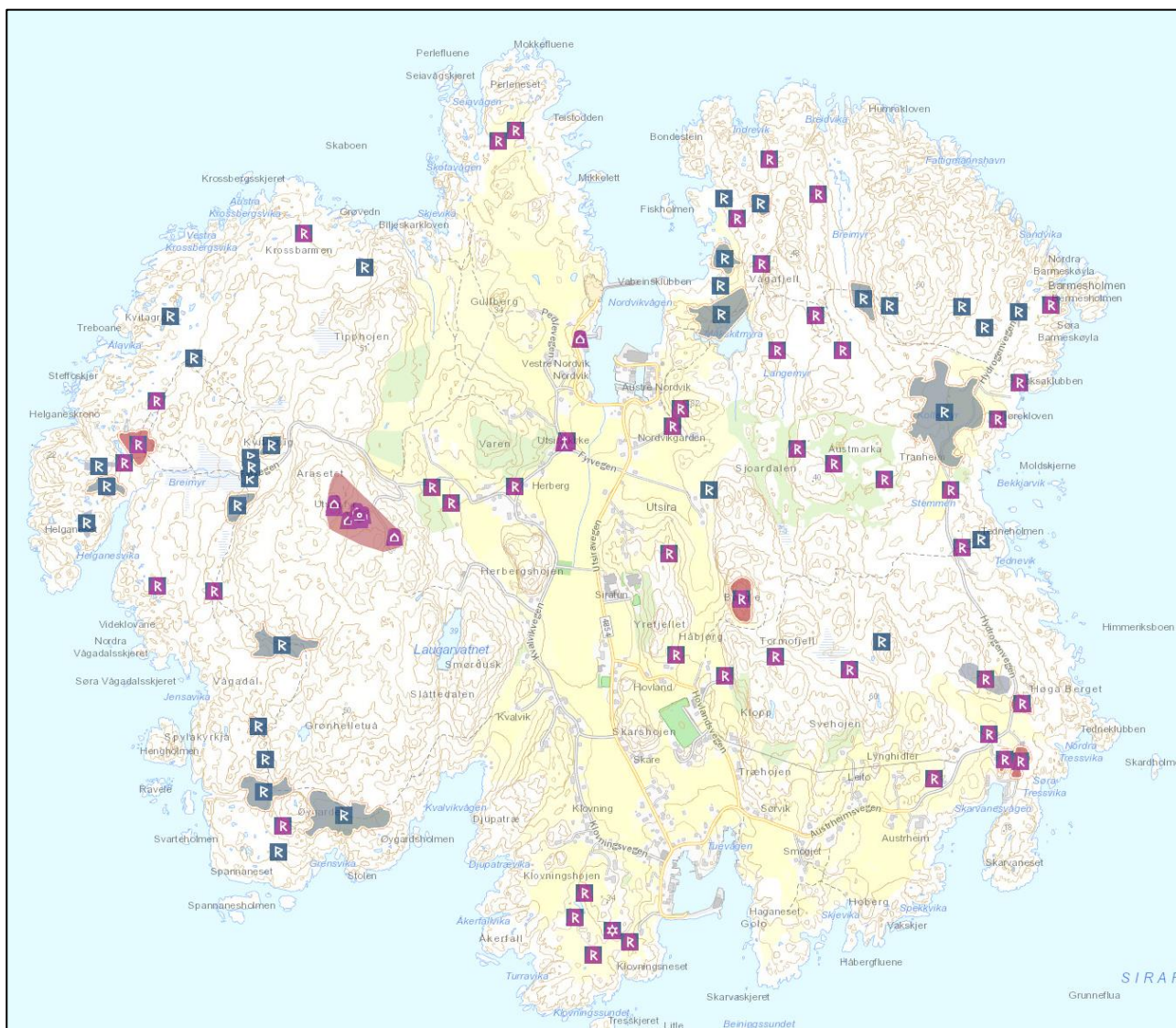
Mot sør er området beskyttet for havet og vinden av moloen ut til Skjønnholmen. Moloanlegget ble påstartet i 1866 og var ferdig i 1870. Anlegget er sammen med moloene i Nordevågen noen av de viktigste anleggene som er bygd på Utsira, da havnene ble brukbare for fiskeflåten på Utsira. Anlegget er eksempler på flott murerhåndtverk.

Figur 11. Havneanlegget i Sjørevågen tatt rundt 1908. Fotograf ukjent. Rettighetshaver:

2.3 Automatisk fredede kulturminner

På Utsira er det registrert 70 ulike objekter fordelt over store deler av øya både fra før 1537 (automatisk fredete) og etter (kulturminner med uavklart vernestatus). Dette er alt fra steinalderboplasser, hustuffer fra folkevandrings- og vikingetiden, måkahus, gårdsanlegg, nausttuffer, gravrøyser, bygdeborg og båtopptrekk. De fleste er synlig over bakken. Av de totalt 70 registrerte har 30 status som automatisk fredet, mens 50 har uavklart vernestatus. På kartet under er det en oversikt over de registrerte kulturminnene. På miljostatus.no er det et interaktivt kart hvor man kan finne informasjon om de enkelte objektene.

Figur 12. Kart som viser plassering av registrerte funn, både automatisk fredede og de med uavklart vernestatus.

Steinalderboplass på Austrheim

Steinalderboplassen på Austrheim er et godt eksempel på et av våre automatisk fredede kulturminnene og er en del av vår eldste historie. Våren 2003 gravde Stavanger arkeologiske museum ut det som skulle vise seg å være en steinalderboplass datert til ca. år 8000 før Kristus. Utgravingen skjedde i forbindelse med Statoils vind- og hydrogenanlegg. Boplassen er den eldste som er funnet på Utsira. I Norge er det få bevarte boplasser fra denne perioden. Boplassen inneholder restene av en fint tillagt hellelegging – som er kjent for øvrig, men ikke funnet andre steder på Vestlandet. Det ble funnet mange løse gjenstander slik som redskaper og avfall etter tilvirkning. Blant annet var det to små økser, 29 pilspisser, åtte skrapere og en samling flintstykker med slitasjespor. Det er satt opp en informasjonsplakat ved boplassen.

Ut fra størrelsen og funnene er det mest sannsynlig at dette var en sesongboplass for den mindre værharde tida på året og at det var få som bodde her samtidig. Befolkningen som levde på Vestlandet på den tida var et rent jeger-, fiske- og sankerfolk. Utsira var en av utpostene for denne bosetningen. Som så mange andre fangstfolk var de avhengig av å skifte bodede etter årstidene og tilgang på ressurser. Etter utgraving ble det lagt på grus for å skjerme funnet.

Figur 13. Funn av løse gjenstander fra utgravingen. Skrapere, flekke i kvartsitt, skiveøks, kjerneøks, spisser og kantstikkel. Foto: Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger - Foto. Nettside: <https://digitaltmuseum.no/>

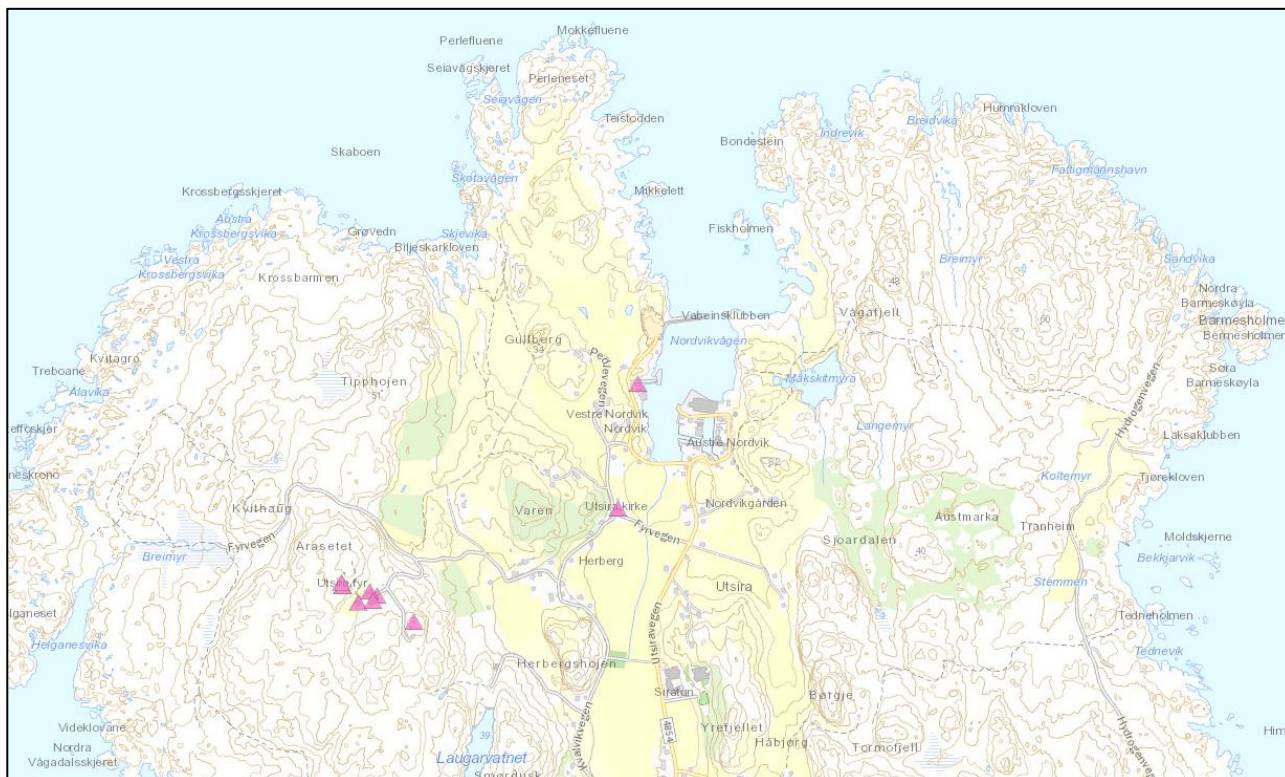

Figur 14. Oversiktsbilde av sørlig halvdel av feltet. Foto: Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger - Foto. Nettside: <https://digitaltmuseum.no/>

2.4 Fredede kulturminner og anlegg fra nyere tid

På Utsira er det ni fredede bygninger fra nyere tid (etter år 1537). Syv av byggene hører til fyrstasjonen som er vedtaksfredet. Et av byggene tilknyttet fyrstasjonen, et naust, ligger utenfor det fredede området. Fyrnaustet er plassert på vestsiden av Nordvikvågen.

Utsira kirke som sto ferdig i 1785 har også vernestatus (listeført). Selve kirkegården er fra middelalderen og er automatisk fredet pga. alderen. Kartet under viser plasseringen av de fredede byggene etterfulgt av en beskrivelse av fyrstasjonen og Utsira kirke.

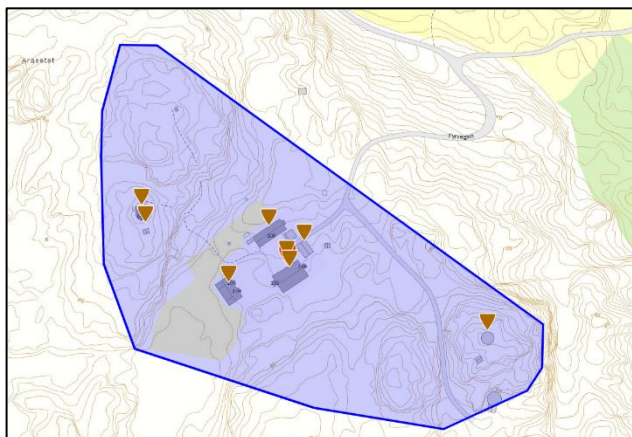

Figur 15. Oversikt over fredede bygg vist med rosa trekant. Kilde miljøstatus.

Utsira Fyrstasjon

Anlegget er fredet i henhold til lov om kulturminner § 15 og 19 den 30.09.1999 og inngår i nasjonal verneplan for fyrstasjoner langs kysten i Norge.

Fyrstasjonen ble opprettet i 1844 som et kystfyr, og har to karakteristiske tvillingtårn der høyden er avpasset terrenget og derved lik lyshøyde. Utsira er det eneste tvillingfyret der begge tårnene ble bygget innenfor samme fyrområde. Tårntypen og materialbruken er relativt sjelden. Utsira fyr har utført observasjoner for Meteorologiske Institutt siden 1867. Fredningen omfatter fyr, bolighus, maskinhus, to uthus, bolig med to leiligheter og avløserleilighet, utedoer, vakthus, tårn uten lykt og naust, dessuten et område rundt fyrstasjonen. Innenfor fredningsområdet er det også andre kulturminner, som meteorologiske måleinstrumenter, veier, hager med tregjerde rundt, flaggstang, garasje, sisterner, gjerder, trapper o.a.

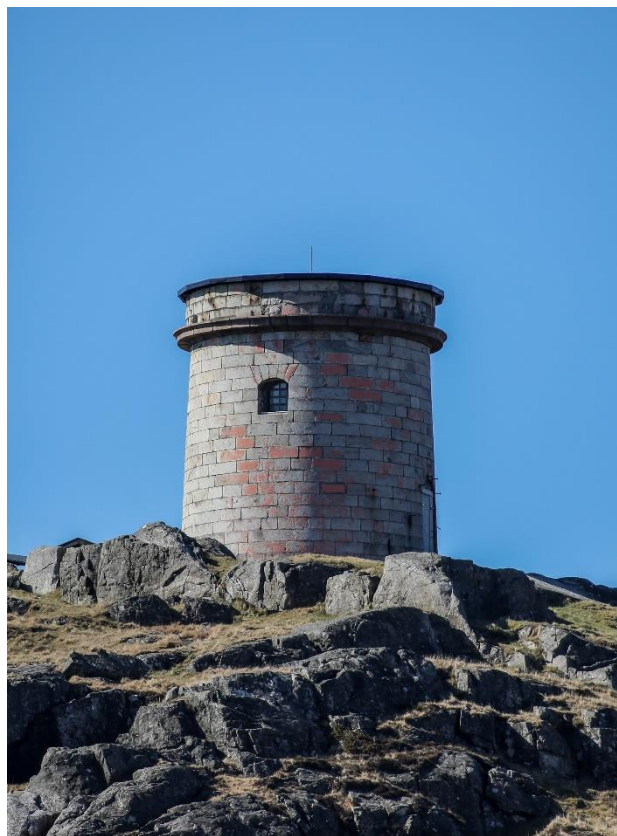
Figur 16. Oversikt over det fredede område og bygningene på fyrstasjonen.

Bebyggelsen mellom fyrene er samlet i et firkanttun. Tunet omfatter maskinhus, oljetank, bolighus og uthus samt meteorologiske måleinstrumenter og vaktstue. Mens naustet som inngår i fredningen ligger på vestsiden av Nordvikvågen, et par kilometer fra fyrstasjonen. Staten v/Kystverket står som eier av Utsira fyrstasjon. Fredningsområdet ligger delvis på privat grunn.

Figur 17. Utsira fyrstasjon.

Østre Fyrtårn ble tatt ut av drift ca. 1890, da det andre tårnet fikk roterende lys. Hele tårnmuren står fortsatt, men øvre del mangler. Historisk foto på neste side viser tårnets opprinnelige form. Verneverdi er gitt både som enkeltobjekt og som del av miljø.

Figur 18. Østre fyrstårn.

Vestre fyrstårn ble bygget i 1844 som ett av to tvillingfyr. Dette fyret er fortsatt i bruk. Tidligere hadde fyret fast lys, men fra 1890 fikk det roterende lys. Tilnærmet autentisk i forhold til slik huset ble ved forandringen i 1890.

Figur 19. Roterende lys fra 1890.

Figur 20. Vestre fyrstårn og vaktthuset

Figur 21. Fyrområdet sett fra vestre fyrtårn.

Figur 22. Historisk foto av fyrområdet med østre fyrtårn fra ca. 1890-1900. Rettighetshaver: Riksarkivet

Utsira kirke og kirkegård

Kirka er trolig den eldste trekirka i Karmsund Prosti og stod ferdig i 1785. Arbeidet med kirka ble påbegynt i 1780. Den erstattet en eldre kirke som man antar var fra ca. 1620, men det er ingen tvil om at det har vært kirke her tidligere også. Kirka som sto ferdig i 1785 var som en liten kasse uten tårn. Det fortelles at tømmerstokkene ble fraktet til øya som rundtømmer, og deretter hugget til planker. Kirka er oppført i laftet tømmer. I 1954/55 ble det bygget tårn, nytt våpenhus og barne- og prestesakresti. Mye av kirkeinventaret ble skiftet ut under en restaurering i 1870, men prekestolen skal ha stått i den kirken som ble revet når den nye kirken hadde blitt tatt i bruk i 1785.

Kirka har status som listeført. Alle kirker bygget mellom 1650 og 1850 er listeførte. At en kirke er listeført, innebærer at den er definert som verneverdig og har nasjonal verdi.

Det betyr at de skal behandles med like stor respekt som fredete kirker. Listeførte kirker skal behandles i henhold til rundskrivet [Forvaltning av kirke, gravplass og kirkens omgivelser som kulturminne og kulturmiljø](#) fra Barne- og familiedepartementet og Klima- og miljødepartementet.

Figur 23. Utsira kirke i 2022.

Den eldste bruk av kirkegården i Nordvik kan føres tilbake til middelalderen gis båndlegging uten at dette blir til hinder for kirkegårdens framtidige bruk. Fredet etter kulturminneloven eller underlagt vern ved Riksantikvaren. Forvaltning av kirker, kirkegårder og kirka sine omgivelser som kulturminne og kulturmiljø skal skje i samsvar med rundskriv T-3/2000 fra KUF og MD.

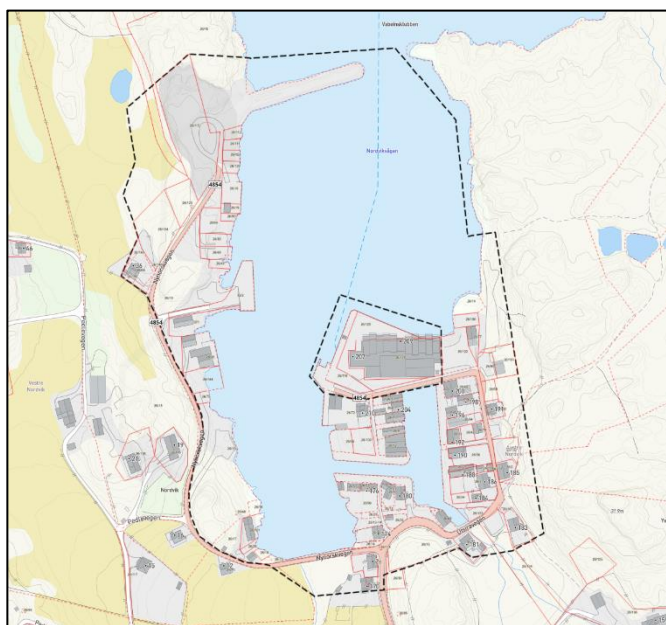
Figur 24. Slik så kirken ut i 1913, før utvidelsen.
Foto: Anders Beer Wilse, fra Kulturminnebilder.no

2.5 Område regulert til spesialområde bevaring

Nordvikvågen

På Utsira er det et område som er regulert til spesialområde bevaring i henhold til den gamle plan- og bygningslovens bestemmelser. Det er det verneverdige sjøhusmiljøet i Nordvikvågen som ble regulert til spesialområde bevaring av kommunestyre den 13.06.2006.

Bebyggelsen i området vokste fram etter havneutbyggingen i 1870 og har pågått kontinuerlig fram til i dag. Det konsentrerte tettstedet gjør at hele området fra Sjøneset og langs fylkesvegen og indre havn er verneverdig. Sjøhusene rundt indre havnebasseng er spesielt verneverdig da de er et sterkt vitnesbyrd om livet som engang var i området. I tillegg er det få slike konsentrerte anlegg igjen i Rogaland. For å sikre den konsentrerte bebyggelsen er store deler av området regulert til spesialområde bevaring hvor det er gitt spesielle restriksjoner i reguleringsplanen når det gjelder tiltak, bl.a. er det rivingsforbud iht § 1.6.5. Plandokumentene finnes på kommunens [nettside](#).

Figur 25. Området som omfattes av reguleringsplanen for Vern og utvikling i Nordvikvågen er den ytre stiplede linjen.

Figur 26. Nordvikvågen

Innenfor det regulerte området er det 17 SEFRAK-registrerte bygg. Tre bygninger har status som SEFRAK A objekter. Det er Dalanaustet, Raymond Haugland sitt feriehus og Synnøve Hønsi sitt sjøhus. Mer informasjon om de ulike byggene kan leses i neste kapittel SEFRAK-registrerte bygg. De nevnte byggene er nummerert som nr. 2, 3 og 4 under bygninger vurdert i [verneklasse A](#). Åtte av byggene har status som SEFRAK B objekter. Det ligger mer informasjon om de ulike byggene under bygninger vurdert i [verneklasse B](#). Det gjelder 5b, 6b, 7b, 8b, 9b, 10b, 46b og 47b. Det vedtaksfredede naustet på gnr. 32, bnr. 1, som er tilknyttet Utsira fyrstasjon ligger også innenfor reguleringsområdet.

I henhold til reguleringsplanen er de vedtatte målene for utviklingen i område følgende:

Beboelse

Skape ny aktivitet ved å regulere nye bolig og fritidstomter. Ny fiskerihavn og næringsareal legges til vestsiden av Nordevågen.

Bygningsvern

Bevare streng struktur med omkransende allmenninger, fargevalg og takhøyde i indre havn. Samt videreutvikle eksisterende mangfold i materialer, takvinkler og detaljer i området. Det skal utarbeides egen veileder for bevaring av kvaliteter i bygningsmiljø.

Miljø

Rensing og sanering av avløpsvann fra indre havnebasseng. Synliggjøre områder hvor eksisterende strandlinje skal bevares.

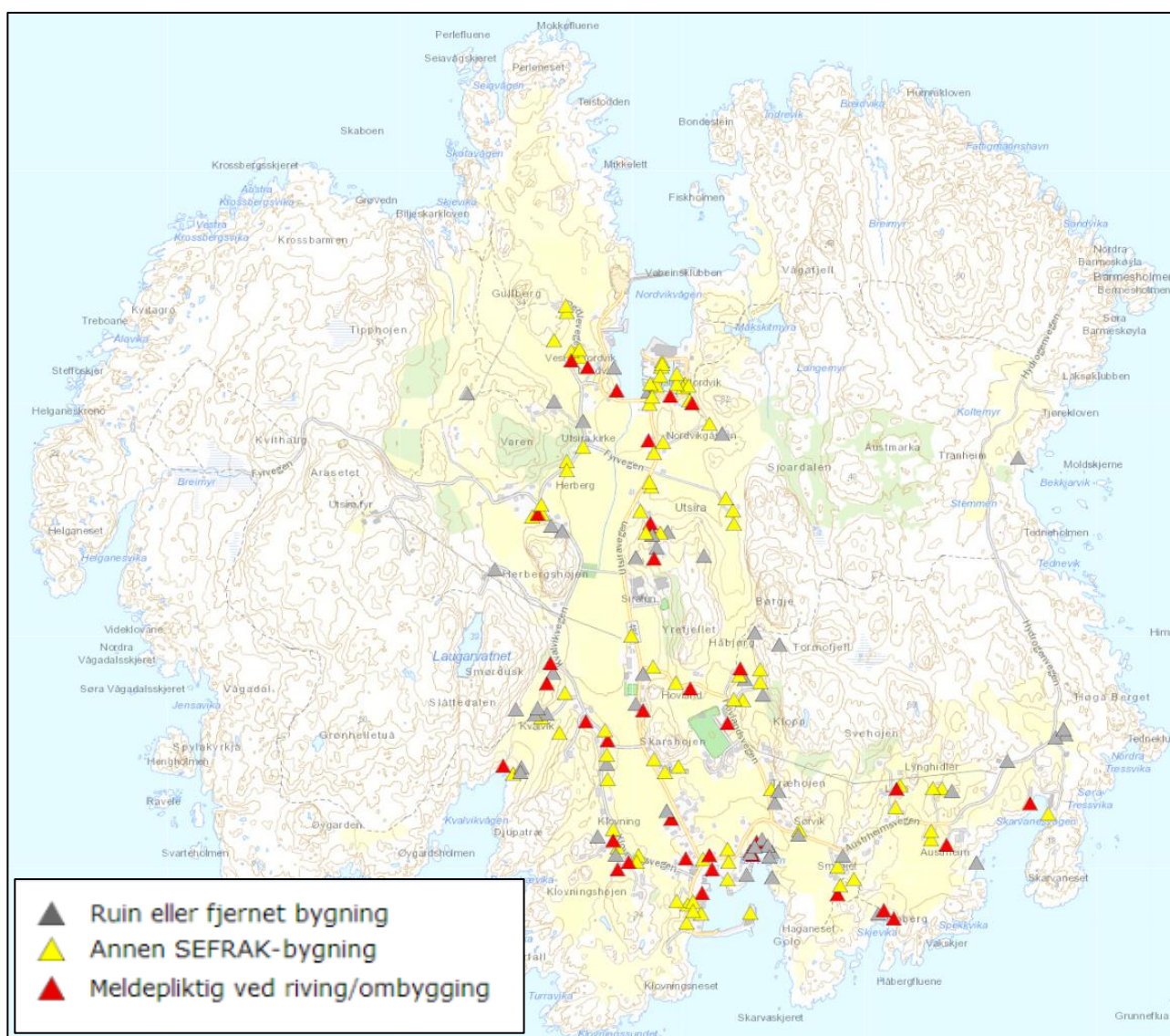

Figur 27. Sjøhusrekken på østsiden av indre vågen. Dalanaustet ligger lengst mot høyre i rekka.

2.6 SEFRAK-registrerte bygg

SEFRAK er et landsdekkende register over eldre bygninger og andre kulturminner i Norge. Navnet er en forkortelse for *Sekretariatet For Registrering Av faste Kulturminner*, som var navnet på den institusjonen som påbegynte arbeidet med registeret. Arbeidet ble gjennomført i årene 1975-1995.

Kulturminner eldre enn 1537 (reformasjonen) er automatisk fredet. Den bakre grensen for SEFRAK-registreringen er derfor satt til dette året. Den øvre grensen er i de fleste kommuner satt til 1900. Denne grensen er først og fremst satt av praktiske grunner. Det finnes langt flere kulturminner fra tiden etter siste århundreskifte, men det har ikke vært kapasitet til å få disse kulturminnene registrert. I Utsira kommune er det registrert både bygninger og andre kulturminner bygget før 1920, til sammen 154 objekt. Plassering av alle objektene kan ses på Miljostatus.no sitt interaktive kart.

Figur 28. Sefrak registrerte bygg. Kilde [Miljostatus](http://Miljostatus.no)

Årsaken til at SEFRAK-registreringen kom i gang, er at stadig flere av våre faste kulturminner blir revet eller ødelagt på annen måte. Viktig dokumentasjon og informasjon om vår eldre bygningsarv er derfor gått tapt. Med SEFRAK-registreringen og evaluering av dette materialet, blir søkelyset rettet mot bygningsvern og den verdien eldre bygninger representerer når det gjelder stedtilhørighet, lokalmiljø, lokalhistorie og arkitekturhistorie. Registeret skal på den ene siden være et redskap for praktisk utvikling og utforming av lokalmiljøet, på den annen side et hjelpemiddel for alle som søker kunnskap om vår historiske bakgrunn. I kulturminneplanleggingen og forvaltningen danner SEFRAK-registeret et viktig grunnlagsmateriale.

I Utsira kommune er det foretatt en evaluering av de registrerte bygningene. Evalueringen av materialet gjør at registeret blir mer rasjonelt ved praktisk bruk. Evalueringen er foretatt etter en modell foreslått av et evalueringsutvalg nedsatt av SEFRAK i 1990. Utgangspunktet er en analyse der vernekriteriene utgjøres av forskjellige delverdier rangert fra 0 til 2. Med utgangspunkt i dette blir bygningens verneverdi gitt etter en tredelt gradering fra A til C. Verneklasse A (bygg som kan ha en nasjonal og høy regional verdi samt fredningspotensiale), B (bygninger som kan ha en regional verdi) og C (bygninger som kan ha lokal verdi). I Utsira er alle bygg og anlegg som ikke har verneklasse A eller B plassert i klasse C. Dette er gjort for å ha en oversikt over bygg og anlegg som er bygd før 1920. Det at det er registrert som C objekt trenger ikke å bety at de har noen spesiell verneverdi.

I forbindelse med revidering av kulturminneplanen er tidligere evaluering gjennomgått og vurdert for å se om enkeltbygg har fått en endret verneverdi. Dette på bakgrunn av endringer eller forfall som byggene er blitt utsatt for. Istandsetting og tilbakeføring vil kunne gjøre at et bygg oppnår høyere klassifisering, mens ombygging som har gått på bekostning av byggets autensiteten vil gjøre at bygget får en lavere klassifisering. I tabellen under fremgår antall bygg i de ulike klassene.

<i>Klassifisering</i>	2022	2008
A	10	12
B	54	52
C	90	100
<i>Totalt</i>	154	164

Bygningene i SEFRAK-registeret er i utgangspunktet ikke tillagt spesielle restriksjoner. Registreringa fungerer mer som et varsko om at kommunen bør ta ei vurdering av verneverdien før det eventuelt blir gitt løyve til å endre, flytte eller rive bygninger. Det er kommunen som har ansvaret for å oppdatere registeret, f.eks dersom en Sefrak-registrert bygning skal slettes (dersom han er riven, brent e.l.).

Bygninger som er eldre enn 1850 er meldepliktige. Det er lovfesta i Kulturminnelovens §25 at det skal gjøres en vurdering av verneverdien før søknad om endring eller rivning kan bli godkjent. Saken skal sendes til Fylkeskommunen på høring før vedtak blir fattet.

For flere SEFRAK-registrerte bygg er det usikkert om de er oppført før eller etter 1850. Vi vet at flere av bygningene som er registrert som meldepliktige i SEFRAK-registeret er oppført etter 1850. Oversikten under gir en oppstilling av byggene som med stor sikkerhet er oppført før 1850. For de byggene det er usikkerhet til, skal det gjøres en gjennomgang av SEFRAK-registeret og oppdatere dette i henhold til funnene.

Bygninger som med stor sikkerhet er oppført før 1850:

Gnr 29 bnr 1	Frode Skare - Løe - A objekt
Gnr 26 bnr 67	Svein Einar Nordvik – Steinskut – B objekt
Gnr 26 bnr 121	Kåre Jan Johannesen - Sjøhus - B objekt
Gnr 26 bnr 9	Jens Skålnes - Sjøhus/naust - B objekt
Gnr 26, bnr 47	Bjarne Eldholm – Bolighus- B objekt
Gnr 28, bnr 7	Geir Helge Rasmussen – Naust – B objekt
Gnr 29, bnr 6	Ingvar Eriksen - Naust – B objekt
Gnr 30, bnr 10,11	Hein Kolstø - Bolighus - B – objekt
Gnr 31, bnr 3	Rune Kvalvik og Tori Sjørgard - Løe - B objekt
Gnr 31, bnr 2	Rune Kvalvik - Potetkjeller – B objekt

2.6.1 Bygninger vurdert i verneklasse A

1. Driftsbygning, gnr. 26/18,64, obj. 1151/101/007.

Eier: Johannes Johansen. Bygget 1864 i tørrmur. Autentisk grunnform. Gråsteinsløa ble bygd av Thomas Herberg. Innkjørsel på vestsiden ble bygget i 1955. Løa har to gjenmurte portaler som fremdeles kan sees. Murene er et meget godt eksempel på godt murerhåndtverk. Løa har nyere taktekkingsmateriale. Løa blir i dag brukt til lager.

2. Sjøhus, Dalanaustet, gnr. 26/27/28, obj. 1151/101/008.

Eier: Utsira kommune. Bygget i ca 1870. Den vestre delen av Dalanaustet er flyttet fra Kvalavåg på Karmøy etter at havneutbyggingen var ferdig i 1870. Denne delen var opprinnelig et sildasalteri. Den østre delen av bygningen er bygget senere. Den østre delen av konstruksjonen er delvis i laft. Grindakonstruksjonen går over 2 etasjer. Sammenbygd med laftet bøtestove i øst. Mellometasjen lagt opp på langsgående ribbord i

kombinasjon med mellomstaver mellom hver grind. Staver og mellomstaver er tappet ned i underste bjelkelag. Ytre mål er 23,5 meter inklusiv bøtestova. Lengde grindbygd del er 16,3 meter. Staver i yttervegg, Antall grinder er 5 stk. Autentisk grunnform. Dalanaustet ble rehabilitert av Utsira kommune i 1996/1997. Kommunen leier bygget ut og det benyttes i dag til bevertning.

3. Bolighus, gnr. 26/2, obj. 1151/101/018.

Eier: Raymond Haugland. Byggeår: 1900. Autentisk grunnform og tilnærmet autentisk grunnplan. Midtgangsplan. Sveitserstil med utskårne bjelkehoder, vindus- og dørlister. Markert etasjeskille mellom 1. og 2. etasje på en av gavlveggene. Grunnmur med "kvadersteinshjørner". Stor grad av autentisitet også i eksteriøret. Den eneste bygningen på Utsira av denne typen med så stor grad av autentisitet.

4. Sjøhus, gnr. 26/69, obj. 1151/101/037.

Eier: Familien Synnøve Hønsi.

Bygget rundt 1900. Tilnærmet autentisk grunnform og -plan. Bygget i bindingsverk med et tømret rom i 2. etasje. Vinde med heisanordning. Sjøhuset blir bruk som sjøhus.

5. Grendahus/Gamleskolen, gnr. 28/6, obj. 1151/101/108.

Eier: Utsira kommune – Arkitekt John Mandius Steensnæs

Bygget 1912 som skole. Skolen ligger på en værhard plass. Det sies at sirabuen var lite fornøyd med plasseringen da den skulle bli bygd, men det var presten Ludeman som ville ha den høgt og fritt plassert i terrenget. I forbindelse med opplysningstida etter unionsoppløsningen skulle visstnok skolene ligge høgt og fritt. Eiendommen fikk derfor navnet Breidablikk. Innvendig var huset delt med to klasserom. Småskolen holdt til i søre klasserom og storskolen i nordre klasserom. Huset hadde trekvite vegger og blågrått tregolv. Guttene hadde plass ved vinduene og jentene ved døra. Bygningen var skole fram til 1958. Etter denne tid har huset vært brukt til ungdomshus. Kledning og nye vinduer er satt inn i 1994 og toalett tilbygg i 2002. Autentisk grunnform med unntak for toalett tilbygg. Huset er det eneste huset på Utsira som eksteriørmessig er preget av jugendstilen.

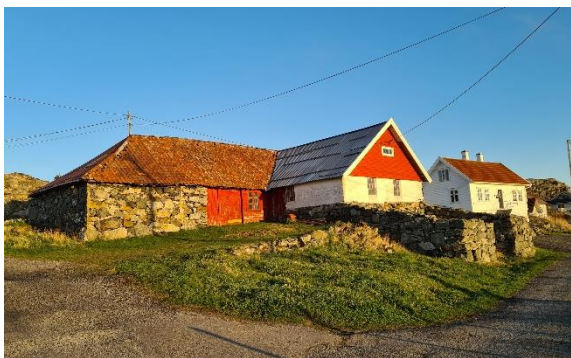
6. Sjøhus/Museum - Mikal L. Klovning, gnr. 30/4, obj. 1151/101/129.

Eier: Sølvi Austrheim – Disponeres av Haugalandsmuseene

Bygget i 1879 delvis i grind og delvis i bindingsverk. Sjøhuset var basen for Mikal L. Klovning sin virksomhet som fiske entreprenør. Bygningen ble utvidet noe i bredden ca. 1900. Autentisk grunnform i forhold til denne påbyggingen. Til ca. 1955 var driften helst knyttet til sildefisket. Men siden sildefisket tok slutt, har redskapen i sjøhuset ikke blitt brukt. Mikal L. Klovning stilte sjøhuset til disposisjon for Karmsund Folkemuseum på midten av 1980 tallet. Restaurert i 1982. Bygget og innholdet i bygget er autentisk og viser et sjøhus med utrustning fra sildetida. Sjøhuset er fredet gjennom museumsvern ved tinglyst avtalt med formål museumsformål.

7. Driftsbygning, gnr. 30/1, obj. 1151/101/136. Meldepliktig

Eier: Odd Kvalvik sitt dødsbo.
Ukjent byggeår. Er trolig bygget på 1800-tallet. Konstruksjonen er i tørrmur. Fint murerarbeid. Fjøs i teglstein ble påbygget på begynnelsen av 1900-tallet. Likevel kan opprinnelig grunnform og -plan godt ses. Delvis valmet tak. En del nyere taktekkingsmaterialer. Dette er den eneste driftsbygningen på Utsira med tørrmurkonstruksjon i hovedetasjen. Bygningens eldste del har jordgulv.

Murt, åpen gjødselkjeller. Veggen i vest er bygget over 3 store steiner, evt. deler av fjellet.

8. Sauefjøs, gnr. 29/1, obj. 1151/101/150. Meldepliktig

Eier: Frode Skare.
Bygget 1786 i grind. Flotte, ekstra brede, grunder. Påbygget i 1946. En del av bygningen blåste ned i 1969. Autentisk grunnform og -plan kan likevel godt ses. Grunnmur i naturstein. Rester etter tømret fjøs. Verneverdi er gitt både p.g.a. alder og fordi det er meget få bygninger på Utsira i ren grindkonstruksjon.

9. Bolighus, gnr 28, bnr 2, obj.1151-101-002. Meldepliktig

Eier: Margit Fløysvik.
Litlastova som den kalles ble bygd i første halvdel av 1800 som et tre roms stove (forløper til midtgangshuset). Huset er det eneste inntakte av 3 roms hus på Utsira. Det inneholder en torvskut. Ble bygd for tjenestefolk. Kjelleren er delt i to med inngang fra vest. I søndre delen er fremdeles deler av bakerommen inntakt og det var plass til 12 brød i den. Lars Hovland var den siste som bodde i huset. Han reiste med familien til USA i 1882. Mange utvandrere i USA stammer fra dette huset, og de blir

kjempeglad når de hører at huset fortsatt står. Den «kjente» George B. Hovland stammer fra denne familien. Siden har huset helst vært brukt som lager. Huset ble okkupert av tyskerne under 2 verdenskrig. Huset har spennende gammel maling i koboltblå og skarp grønnfarge. I tillegg er det panel i rommene. Det var uvanlig for den tid, men skyldes at eieren Mikkel Hovland var en velstående mann.

10. Bedehus, gnr. 29/32, obj. 1151/101/166.

Eier: Samfunnshus Bethel.

Byggeår: 1889. Huset er det største bedehuset i prestegjeldet. Huset ble bygd som bedehus, men hadde og andre funksjoner som lesesal for fiskere og samfunnshus, samt kommunestyresal. Det fortelles at det på det meste var 1000 personer inne i bygningen. Huset ble okkupert av tyskerne under 2 verdenskrig. Da tyskerne flyttet ut var det mange nazitegninger på veggene. Disse var utført med oljemaling. Bedehuset ble under krigen brukt som oppholdssted for

soldater. Det ble avholdt fester og kino i leseværelset. Bedehus-treet som er på sørsida av huset viser hvordan klimaet påvirker alt som vokser og gror på Utsira. Treet ble plantet i 1894, og har samme profil som taket og stikker fremdeles ikke over taket. Bedehuset ble restaurert innvendig i perioden 2003 – 2005. Huset blir i dag brukt som forsamlingshus og ble restaurert utvendig i perioden 2012 - 2015.

2.6.2 Bygninger vurdert i verneklasse B

1b. Bolighus, gnr. 26/128, obj. 1151/101/002.

Eier: Håvard Nordvik.

Byggeår: ca 1866. Huset er et midtgangshus m/valmer på gavlveggene. Blir i dag brukt som helårsbolig

2b. Bolighus, gnr. 26/67, obj. 1151/101/009.

Eier: Svein-Einar Nordvik.

Byggeår: ca 1902

Huset har elementer av sveitserstil i seg og deler av huset er flyttet hit ca 1902. Huset var da 2 etasje på gnr. 26, bnr. 1 som Haugesund Turistforening eier i dag. Blir i dag brukt til feriehus.

3b. Steinskut, gnr. 26/67, obj. 1151/101/010. Meldepliktig

Eier: Svein-Einar Nordvik.
Byggeår: Antatt før 1850. Ble brukt som torvskut.
Sefrakregistreringen sier også at den muligens ble brukt av en smed. Blir i dag brukt til lager.

4b. Driftsbygning, gnr. 26/16, obj. 1151/101/016.

Eier: David Skjelde.
Byggeår: Antatt før 1890. Driftsbygningen blir i dag brukt som lager.

5b. Sjøhus, gnr. 26/121, obj. 1151/101/023. Meldepliktig

Eier: Kåre Jan Johannessen.
Byggeår: Søre del antakelig før 1850. Sjøhuset er et grindabygg med en tømret bøtestove i nord. Sjøhuset blir restaurert etter antikvariske prinsipper av Bergen Arkitektskole. Blir i dag brukt som sjøhus/fritid.

6b. Sjøhus, gnr. 26/9, obj. 1151/101/029. Meldepliktig

Eier: Jens Skålnes.

Byggeår: Før 1865. Sjøhuset blir i dag brukt til sjøhus.

7b. Skut, gnr. 26/131, obj. 1151/101/030.

Eier: Raymond Haugland.

Byggeår: 1902. Skuten blir i dag brukt til lager.

8b. Sjøhus, gnr. 26/5, obj. 1151/101/033.

Eier: Torleiv Vestre.

Byggeår: 1870 – 1880 (østre del). Inneholder laftet stue. Ble benyttet i forbindelse med sildefiskerier om vinteren. Det kunne da bo 12 – 14 personer i bygget. Derfor har det blitt kalt Hotell Nordstjernen. Sjøhuset blir i dag brukt til sjøhus.

9b. Sjøhus, gnr. 26/12, obj. 1151/101/034.

Eier: Laila Rasmussen.

Byggeår: Antatt ca. 1890. Påbygd mot vest ca 1920. Sjøhuset er et grindabygg hvor det er støypt grunnmur i 1. etasje. Blir i dag brukt som sjøhus.

10b. Sjøhus, gnr 26, bnr 33, obj. 1151/101/036.

Eier Mjølner Invest Eiendom AS.

Byggeår: 1907. Det finnes mye gammelt fiskeutstyr i sjøhuset. Under 1 verdenskrig eksploderte ei mine i nærheten, og sjøhuset ble forskjøvet av trykket. Huset ble taljet nordover, men de fikk det aldri beint igjen. Et tømret rom i 2 etasje. Tilnærmet autentisk grunnform og plan. Opprinnelig materialbruk i eksteriøret. Sjøhuset er i dag under restaurering for å få fram grindkonstruksjonen i første etasje

11b. Bolighus, gnr. 26/47, obj. 1151/101/044. Meldepliktig

Eier: Bjarne Eldholm.

Byggeår: Antatt på slutten av 1700 tallet.

Midtgangshus.

Søre deler av huset har antakelig stått et annet sted da det er flyttmerker i tømret. Det har bodd loser i huset. Husets plassering skyldes antakelig at det i Beite var et losmiljø. Det har vært skomakerverksted på loftet. Huset blir i dag brukt som feriebolig.

12b. Bolighus, gnr. 26/137, obj. 1151/101/049.

Eier: Hildegunn Eek- Arnstein Eek
Byggeår: Antatt mellom 1850 og 1860.
Midtgangshus, men går også under betegnelsen lemstove. Lemstove er et tradisjonelt vestlandshus fra 1800 tallet med inngangsdør midt på langsida. Kjøkkenet og gangen i midten laget av bindingsverk med to laftekasser koblet på som inneholder hver sine stue.

13b. Bakeri med bakerbolig, gnr. 26/54, obj. 1151/101/052.

Eier: Knut Even Medhaug.
Byggeår: 1936. Huset har en sentral plass i historien til Nordevågen. Baker Leif Østensen kom til Utsira og bygde bakeri. Det ble solgt brød til fiskere og de 3 landhandlerne som var på Utsira da. Det ble slutt med bakeriet i 1973-1974 og bakerovnen står fortsatt i første etasje. Huset blir i dag brukt som feriebolig.

14b. Bolighus, gnr. 27/28, obj. 1151/101/063.

Eier: Martha Gravelseter.
Byggeår: 1903. Huset har sveitserprofiler på utstikkende takåser. Ganske original innredning inne. Huset blir i dag brukt til feriehus.

15b. Sjøhus, gnr. 27/1, obj. 1151/101/068. Meldepliktig

Eier: Vito Holding AS.
Byggeår: før 1900. I 1937 ble sjøhuset en del skadet i en storm, og veggene mot sør ble ødelagt og hele sjøhuset ble flyttet noen tommer på grunnmur. I 1994 ble hele sjøhuset restaurert. Sjøhuset er i dag eid av et eiendomsselskap og er ikke i bruk.

16b. Sjøhus, gnr. 27/77, obj. 1151/101/070. Meldepliktig

Eier: Tor Kåre Austrheim.
Byggeår: Før 1900. Sjøhuset ble tatt av sjøen i en storm i slutten av 1800 tallet. Det ble da bygd opp igjen 30 meter mot nordvest. Sjøhuset blir i dag brukt til sjøhus.

17b. Sjøhus, gnr. 27/4, obj. 1151/101/073. Meldepliktig

Eier: Egil Hansen.
Byggeår: Ukjent. Sjøhuset blir i dag brukt til sjøhus.

18b. Bolighus, gnr. 27/23, obj. 1151/101/075.

Eier: Stein og Stig Pedersen.
Byggeår: 1906. Huset blir i dag brukt som feriebolig.

19b. Bolighus, gnr. 27/24, obj. 1151/101/076.

Eier: Marit Kirsten Maldal.
Byggeår: 1870. Huset har stått på gnr. 27, bnr 2, ti meter øst av nåværende våningshus. Både hus og grunnmur ble flyttet. Det ble tatt hefte på grunnmur, dersom huset ble revet så skulle grunnmuren tilbake til gården. Huset blir i dag brukt som feriebolig.

20b. Løe, gnr. 27/2, obj. 1151/101/0083.

Eier: Sølvi Austrheim.
Byggeår: 1900. Hestestall i 1918. I forbindelse med mineeksplosjon sør i Skarvanesvågen slo sjokkbølgen ned 2 sperrer og rista pannene løse. Huset blir i dag brukt som lager.

21b. Sjøhus, gnr. 28/7, obj. 1151/101/091. Meldepliktig

Eier: Geir-Helge Rasmussen.
Byggeår: Ukjent, men før 1866. Sjøhuset er restaurert og ført tilbake til sin opprinnelige stand. Sjøhuset blir i dag brukt som sjøhus.

22b. Bolighus, gnr. 28/15, obj. 1151/101/094. Meldepliktig

Eier: Vebjørn Botn
Byggeår: ca 1850. Huset ble renoverert i 1989. Huset blir i dag brukt som bolig.

23b. Bolighus, gnr. 28/17, obj. 1151/101/098.

Eier: Leif Modolf Rasmussen.
Byggeår: 1852. Huset er tidligere gårdshus for gnr. 28, bnr 7. Huset blir i dag brukt som feriebolig.

24b. Bolighus, gnr. 28/4, obj. 1151/101/101. Meldepliktig

Eier: Odd Austrheim
Byggeår: Før 1900. Huset blir i dag brukt som feriebolig.

25b. Potetkjeller, gnr. 28/2, obj. 1151/101/105.

Eier: Margit Fløysvik.
Byggeår: Ukjent. Potetkjellerne ble brukt til å oppbevare poteter i. De er delvis gravd inn i bakken og har delvis steinkonstruksjon og er dekket med jord og torv. Kjelleren er restaurert.

26b. Bolighus, gnr. 28/3, obj. 1151/101/106.

Eier: Hildegunn og Arnstein Eek.
Byggeår: 1863. Fasadene tilbakeført i 1999. Huset har valmet tak i gavlveggene. Bygd som Utsira sin første skole. Nordre del av huset var skole og læreren budde i søre del av huset. I 1912 da Gamleskolen ble bygd ble hele huset beboelseshus. Okkupert av tyskerne under krigen. Huset blir brukt som helårsbolig.

27b. Leskur, gnr. 28/6, obj. 1151/101/109.

Eier: Utsira kommune.
Byggeår: 1912.
Skuret ble brukt som leskur for skoleelevene i Gamleskolen.
Leskuret blir brukt som lager for teknisk etat.

28b. Løe, gnr. 28/1, obj. 1151/101/111.

Eier: Erik Sandmo Eriksen.
Byggeår: ca 1860. Steinløe som er noe ombygd. Mellomannet ble det bygget fjøs mot øst i 1937. Løe er i dag brukt som lager og dyrehold.

29b. Sjøhus, gnr. 28/8, obj. 1151/101/119.

Eier: Arne Olav Klovning.

Byggeår: 1899. Christian Bjelland bygde huset i Nordevågen der Rolf Magne Hausken sitt hus står i dag. Det ble flyttet til dagens lokalitet i 1910. Sjøhuset er skadet etter en eksplosjon i kaien. Sjøhuset ble i mange år blitt brukt til mottak av makrell for Norges Makrellag. Sjøhuset blir i dag brukt som sjøhus.

30b. Sjøhus, gnr. 29/6, obj. 1151/101/127. Meldepliktig

Eier: Ingvar Eriksen.

Byggeår: Ukjent, men i henhold til muntlige kilder tyder mye på at dette sjøhuset er det eldste i Sjørevågen og at det er bygget før moloen kom i 1865. Opprinnelig var taket kledd med hardingheller. Sjøhuset blir i dag brukt som sjøhus.

31b. Bolighus, gnr. 29/17, obj. 1151/101/159.

Eier: Eivind Hinderaker Haugen.

Byggeår: ca. 1875. Husets plassering skyldes at losen som bygde huset brukte Skarshoien som utkikkspunkt etter båter. Huset har grue i kjøkken og kjeller. Huset bærer innvendig preg av at eierne hadde midler til å bruke spennende maling på lister og vegger. Huset blir i dag brukt som helårsbolig.

32b. Bolighus/butikk, gnr. 29/31, obj. 1151/101/161.

Eier: Kristine og Stig Nilsen
Byggeår; 1909. I 1936 ble huset jekket opp ca. 80 cm. I 1949 kom det et tilbygg mot sør. Huset hadde først skomakerverksted og senere kolonialforretning i kjelleren. Forretningen ble nedlagt i 1997. Huset blir i dag brukt som feriebolig.

33b. Bolighus, gnr. 29/53, obj. 1151/101/162.

Eier: Tor Arne Mathiassen.
Byggeår: ca. 1840. Huset har valmet tak. Huset blir i dag brukt som helårsbolig og er en del ombygd.

34b. Feriebolig, gnr. 29/13, obj. 1151/101/165.

Eier: Tor Magne Skåren.
Byggeår: ca 1875. Huset har opprinnelig valmet tak. Det ble okkupert av tyskerne av under 2 verdenskrig. Etter utskiftningen ble det flytta ca. 60 meter mot nord. Huset blir i dag brukt som feriebolig.

35b. Uthus, gnr. 30/31, obj. 1151/101/123.

Eier: Ken Roger Klovning.
Byggeår: 1915. Huset er brukt som vaske-
brygger- ved- og tørkehus. Det ble baket mye
potetkaker her. Huset er i dag brukt som lager.

36b. Bolighus, gnr. 30/9, obj. 1151/101/125.

Eier: Ingvill Skår og Ole Damm Kvilhaug.
Byggeår: ca 1866. Huset blir i dag brukt som
feriehus.

37b. Sjøhus, gnr. 30/1, obj. 1151/101/126.

Eier: Odd Bjarne Kvalviks dødsbo.
Byggeår: Ukjent, men antakelig siste halvdel av
1800 tallet. Det har blitt brukt som lager for
båter og fiskeredskaper. I andre etasje var det
køyer for fiskerne. Det ble drevet salg av
brennevin i fra sjøhuset etter at havna kom.
Sjøhuset blir i dag brukt som sjøhus.

38b. Bolighus, gnr. 30/10,11, obj. 1151/101/133. Meldepliktig

Eier: Hein Kolstø.
Byggeår: ca 1840. Huset blir i dag brukt som feriebolig.

39b. Bolighus, gnr. 30/18, obj. 1151/101/137.

Eier: Marit og Geirmund Lund.
Byggeår: ca 1877. Huset var Utsira sitt postkontor fra 1918 – 1955. Huset er flyttet fra Nordvik, men skal opprinnelig ha vært en arbeiderbolig på Visnes Gruver, Karmøy. Tilsvarende hus står i dag restaurert på Vigsnes Gruvemuseum. Huset blir i dag brukt som feriebolig.

40b. Driftsbygning, gnr. 31/3, obj. 1151/101/141. Meldepliktig

Eier: Rune Kvalvik og Else Tori Sjørgard
Byggeår: Tidlig 1800 tall. Løa er under restaurering. Løa blir brukt som lager.

41b. Potetkjeller, gnr. 31/2, obj. 1151/101/146. Meldepliktig

Eier: Rune Kvalvik.

Byggeår: 1824. Potetkjellerne ble brukt til å oppbevare poteter i. De er delvis gravd inn i bakken og har delvis steinkonstruksjon og er dekket med jord og torv. Kjelleren er restaurert.

42b. Sjøhus, gnr. 31/30, obj. 1151/101/149.

Eier: Tormod Kvalvik.

Byggeår: Ukjent. Sjøhuset lå i et minefelt som ble sprengt etter krigen i 1945. Huset ble revet, men var så mye skadet at en valgte å bygge ca 2 meter kortere. Sjøhuset blir i dag brukt som sjøhus.

43b. Sjøhus, gnr. 31/11 obj. 1151/101/151. Meldepliktig

Eier: Geir-Helge Rasmussen

Byggeår: Ukjent, men en stor reparasjon/ombygging skjedde mellom 1949 – 1953. Området der sjøhuset stod var minelagt under krigen. En av minene var plassert inne i sjøhuset. Etter krigen ble minene sprengt på stedet og sjøhuset fikk store skader. Sjøhuset blir i dag brukt som sjøhus.

44b. Potetkjeller, gnr. 31/1, obj. 1151/101/152. Meldepliktig

Eier: 7 stk, Hansen, Hønsi og Tollefsen.
Byggeår: ca. 1880. Potetkjellerne ble brukt til å oppbevare poteter i. De er delvis gravd inn i bakken og har delvis steinkonstruksjon og er dekket med jord og torv.

Opprykk fra C objekter fra 2008 planen:

45b. Bolighus, gnr 26, bnr 32, obj. 1151/101/019.

Eier: Johannes Johansen og Elisabeth Rasmussen. Byggeår: 1909. Sveitserhus. Påbygd med bad og klosett i 1954. Her bodde Aasa og Sivert Helgesen. Aasa var Norges første kvinnelige ordfører og Sivert var Utsiras første ordfører. Formannskapet hadde delvis sine møter her under kvinnestyret. Skifertak.

46b. Bolighus, gnr 26, bnr 24, obj. 1151/101/026.

Eier: Geir Mobakken.
Byggeår: 1885. Sveitserhus. Det har vært pensjonat i huset. Huset blir brukt til heilårsbolig.

47b. Bolighus, gnr 26, bnr 3, obj. 1151/101/027.

Eier: Arvid Helgesen.
Byggeår 1885. Huset blir brukt som helårsbolig.
Skifertak.

48b. Bolighus, gnr 26, bnr 53, obj. nr 1151/101/041. Eier: Anette Juline Løvland.

Byggeår ukjent, men iallfall fra 1800 tallet.
Skifertak.
Huset fikk påbygd ark på vestsiden på 1950
tallet og er et midtgangshus.

49b. Steinløe, gnr 28 bnr 60, obj. 1151/101/107.

Eier: Hildegunn og Arnstein Eek.
Byggeår ca 1875. Huset blir i dag brukt som
anneks til bolig. I 1884 kjøpte Utsira kommune
noe av garden til Torkel Markussen til
lærergård. Løa ble oppbygd i 2007. Det var kun
murene som stod igjen. I 2011 ble den innredet
med leilighet.

50b. Bolighus, gnr 30, bnr 5, obj. nr 1151/101/120.

Eier: Maria og Jan Schille.
Byggeår: 1896.
Skifertak.

51b. Bolighus, gnr 31, bnr 3, obj. 1151/101/143.

Eier: Rune Kvalvik og Else Tori Sjørgard. Byggeår er 1916. Tilbakeført til opprinnelige fasader i 2022. Skifertak.

52b. Bolighus, gnr 31, bnr 29, obj. 1151/101/138.

Eier: Leif Magne Helgesen.
Byggeår: 1868.
Skifertak.

53b. Bolighus gnr 30, bnr 6, obj. 1151/101/121

Eier: Ole Jørgen Sandmo

Byggeår: 1873

Skifertak

1.1.1940 eksploderte en mine og flere hus ble skadet. I dette huset ble veggen mot sør skadet og alle teglstein blås av og alle vinduer knust. Tilbygg mot vest fra 1976.

54b. Murer etter det gamle handelshuset til Dahm gnr 31, bnr 1, obj. 1151/101/176

Kvalvikvågen.

Eier: 7 stk, Hansen, Hønsi og Tollefsen.

Bygget hadde en størrelse på 10,80 m x 7,40 m bredde. Det var Johan Julius Dahm som bygde huset. Dahm flyttet til Utsira i 1824 og bodde her i 20 år. I dette sjøhuset var det skipshandel, ølstue og brennevinsutsalg. I 1820 årene var Dahm den eneste som hadde godkjent handelsborgerbrev mellom Bergen og Stavanger. Dahm hadde handelsfartøy som

seilte med fisk, og det ble saget is på Laugarvatnet. Isen ble fraktet ned Slåttedalen, og inn i Kvalvikvågen til Dahm sine handelsfartøy. Det var også ishus ved Laugarvatnet på østsiden av renseanlegget. Rester etter murene står ennå.

2.6.3 Bygninger vurdert i verneklasse C

I Utsira kommune er alle SEFRAK-registrerte bygg og anlegg som ikke har fått status A eller B, plassert i klasse C. Dette er gjort for å ha en oversikt over bygg og anlegg som er bygd før 1920. Det at bygget er registrert som C objekt trenger ikke å bety at de har noen spesiell verneverdi.

2.7 Andre viktige kulturminner i Utsira kommune

Måkahus

Arkeologisk Museum har registrert nesten 60 måkehus på øya. I følge en artikkel i Norsk Folkeblad fra april 1866 skal det ha vært en mann fra Utsira som i 1865 "oppfant" måkahuset. De tradisjonelle måkahusene ble bygget av stein. Fasongen på rommet er firkantet og de fleste er rektangulære. Tykkelsen på veggene lå på ca. 40 – 50 cm. De fleste husene er om lag 3 x 4 meter – 4x5 meter. Romhøyden er i underkant av en meter. Over de fire veggene ble det plassert en solid treramme, og på denne ble det spikret fast trestokker med 30 – 40 cm mellomrom. I måkefellene ble det lagt ut mat for å lokke måkene ned i fella. Måkefjærene ble primært anvendt til dyner og puter. Jentene var flittige til å samle fjær til bryllupsdynene sine. Eldre folk sier at en dyne inneholdt fjær fra om lag 80 – 100 måker. Under første verdenskrig eksporterte Utsira faktisk måker til mat til Bergen. Under siste verdenskrigen ble det fanget måker for matens skyld. Mange av måkehusene var i bruk til slutten av andre verdenskrig. Måkehuset på Kvitagro og i Småvågane ble restaurert i 1997 i forbindelse med kulturminneåret. Ellers er det restaurert et måkehus i Austramarka. Måkehusene er svært spesielle for Utsira, og det er få steder i Norge hvor de er registrert. Restene av måkehusene kan fremdeles sees, og de ligger spredt rundt i terrenget.

Figur 29. Skoleaktiviteter i måkahuset i Småvågane

Figur 30. Måkahus på Kvitagro i Vestmarka.

Skifertak

Et viktig særtrekk med bebyggelsen på Utsira er alle skifertakene som er intakte på ulike typer bygning. Takene gir god arkitektonisk kvalitet utformet i samspill med sine omgivelser.

De har høg materialkvalitet som gir lang levetid dersom de legges om og er dermed klimavennlige. Det er viktig at skifertakene bevares i så stor utstrekning som mulig. Det bør lages bestemmelser som iverksetter skifertakene i forbindelse med nye reguleringsplaner og kommuneplanen.

Figur 31. Skifertak på Skare.

Steingjerder

Steingjerdene er viktige kulturminner som sier noe om tidligere tiders skiftelinjer. På Hovland bygde Mikkel Hovland flere steingjerder på siste halvdel av 1800 tallet. Det var fiskefolk som bygde disse når de var på vinterfiske på Utsira. I tillegg stoppet noen opp om våren og fortsatte arbeidene utover sommeren. Murbyggerne hadde 10 øre pr meter steingjerde som ble satt opp, og da måtte de bryte opp steinen sjøl. Mikkel Hovland holdt hest og slede.

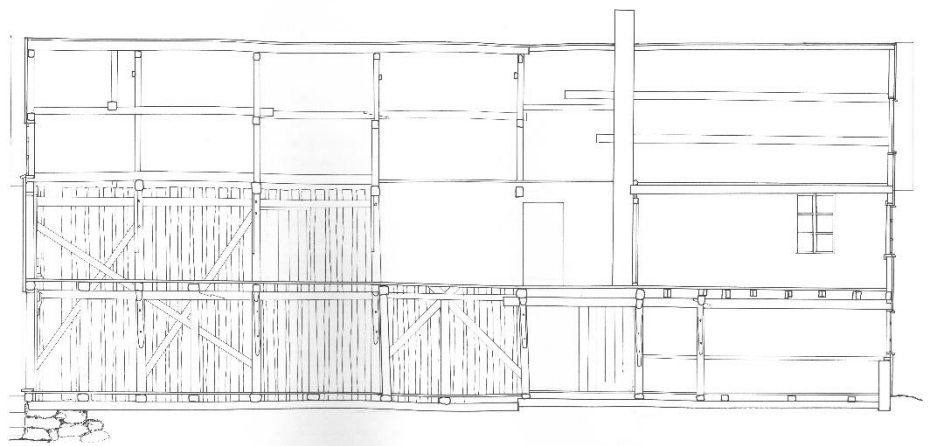

Figur 32. Steingjerde i utmarka.

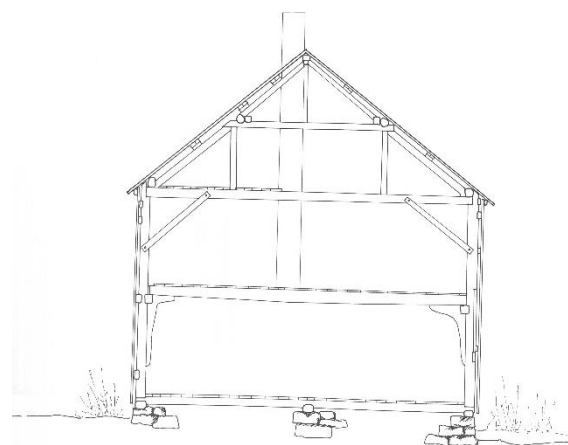
Grindekonstruksjon

Grindakonstruksjonen har vært brukt helt siden folkevandringstida i løe og sjøhus i distriktet. Byggemåten har vært brukt helt fram til i dag. På Vestlandet i et område som strekker seg fra grensen mot Agder i sør og til Romsdalen i nord har det langt opp i vårt eget århundre vært bygget hus i en tradisjon som vi kaller grindverk. I eldre løer og sjøhus og naust med innvendig frittstående og parvis oppstilte stolper framstår grindverket som en av de få bevarte bygningsformene i Norge med påfallende likheter til det arkeologene avdekker ved sine gravninger i tufter etter forhistoriske langhus. Dette gjør at vi trolig kan snakke om en sammenhengende byggetradisjon som har vart i mer enn 3 500 år. Fordi grindbygget nå stort sett opptrer i anonyme uthus som løer og naust har ikke denne byggemåten fått den oppmerksomheten den fortjener i norsk bygningshistorie – i skyggen av stavkirker og praktbygg i lafteverk.

Utsira kommune har antikvariske oppmålingen over grindkonstruksjonen på mange av løene og sjøhusene. Dette arbeidet ble utført av studenter fra Bergen Arkitektskole i perioden 1998 – 2009. Til høyre kan vi se tegninger av Dalanaustet. Kilde Arkitekt Åse-Kari Kvalvik

ANTIKVARISK OPPMÅLING JUNI 1998 DALANAUSTET UTSIRA - UTSIRA KOMMUNE SNITT B-B
FORTUNER ARKITEKTER ÅSE KARI KVALVIK m.11est+kk 1:50

JUNI 1998 DALANAUSTET UTSIRA - UTSIRA KOMMUNE SNITT A-A
ÅSE KARI KVALVIK m.11est+kk 1:50

Veganlegg

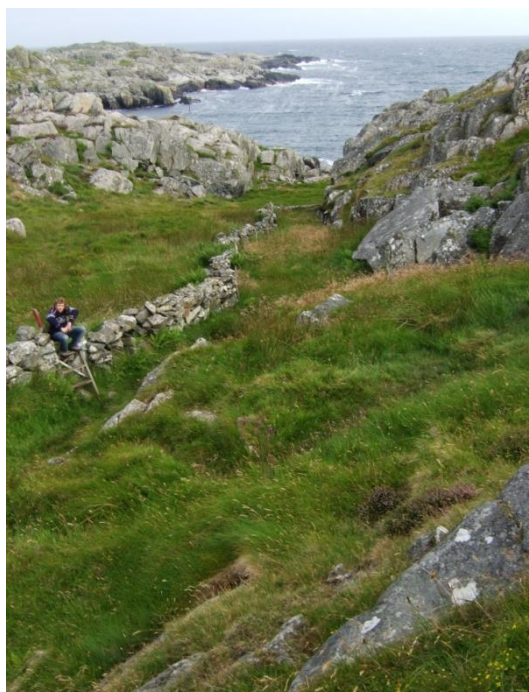
Den gamle ferdselsåren fra fyret og ned til havna i nord ved fyrnaustet, samt fyrvoktersti fra Hovland og over Lodvar Mathiassen sin eiendom opp til fyret via vannverket er viktige kulturminner. Disse veganleggene er nevnt i kommunedelplan for anlegg og friluftsliv. Den Gamle fyrvegen fra fyret og ned til fyrnaustet i Nordevegen er tilrettelagt som tursti. Den inngår i Nordsjøløypa.

Figur 33. Den gamle fyrvegen fra Gullberg.

Sauatøkje

I utmarka på Utsira er det fleire sauatøkje. Disse ble brukt til å sanke i sammen sau om sommeren og høsten. De er i stein. Det var en årlig begivenhet da sauene vart sankt og klippet. Unger og mannfolk sankt sauene, mens kvinnene klypte. De hadde med seg kaffe og mat, og barna syntes det var en stor opplevelse å være med. Sauatøkjene var i bruk i alle fall fram mot krigen. Et av sauatøkjene er i Slåttedalen like etter andre leet i Kvalvik. Navnet var Sørø tøkje. Nora tøkje ligger ved Tipphojen ved Biljeskarkloven. Ellers skal det være sauatøkje bak skogen til familien Skår og nord forbi skogen til Jostein Nilsen og i Tuemarka.

Figur 34. Sauatøkje i Slåttedalen.

Oppmurte hager

Eiere: Njål Kvalvik/Tanja Kvingedal og , gnr 31, bnr 43 og Erik Sandmo Eriksen , gnr. 28, bnr 1. For å få beskyttelse mot det tøffe klimaet ble det for bær, frukt og grønnsaker murt opp noen hager i stein. Det er en ved huset til Kåre Kvalvik og en hos Gerhard Skåren. Hagen hos Kåre Kvalvik ble det dyrket rips, solbær, stikkelsbær og epler. Det var kvinnfolkarbeid å stelle hagen. Hagen er bygd etter 1945. Hagen hos Gerhard Skåren har i alle fall stått heile 1900 tallet. Det er også hager på fyret som er innebygd med tregjerder.

Figur 35 Fv. hagen til Kjellaug og Gerhard Skåren, f.h hagen til Kåre Kvalvik.

Torvuttak

Eier: Gunn Hilde og Bjarne Austrheim, gnr 27, bnr 3. Det er få plasser hvor spor etter torvuttak vises så godt som her. Torvuttaket er lokalisert vest for Utsira vind- og hydrogenanlegg. Torv ble brukt til brensel, og kilder sier at det i hvertfall er spadd torv fra begynnelsen av 1800 tallet og fram til krigen. Rettighetene til torvuttak er nevnt i de fleste utskiftningsforretningene fra forrige århundre.

Karoline Kvalvik (98 år) opplyste at hun som jentunge hadde vært med å spadd torv på Måskittmyra (der vannet er i dag). Dette var rundt 1918. Sigurd Nordvik opplyser at han hadde blitt fortalt at den store steinen som er sør for navigasjonsstasjonen i Breimyr er spadd fram i forbindelse med torvuttak.

Vannanlegg i havnene

Eier: Statens Havnevesen.

Vårsildavgiftsfondet bygde to damanlegg i murt stein for fiskere i henholdsvis Nordevågen og på Klovning. Formålet var å sikre vannforsyningen for fiskerne. De ble bygget i 1898.

Båtopptrekk i Austramarka

Sjøområdet utenfor ble brukt til åtefiske i 20 – 30 fots båter. På det meste kunne det ligge flere hundre båter utenfor her. Disse båtene gjorde krav på havn, og muntlige kilder mener at disse kravene utløste moloutbyggingen i Norevågen og i Sørrevågen. På slutten av 1800 tallet var en steambåt på veg fra Haugesund med flere tusen brød til kjøpmann Knut Kvalvik i Sørrevågen. Det ble dårlig vær, og steambåten fikk problemer slik at brødlasten ble et lett ”bytte” for fiskerne som låg utforbi og fisket. I tillegg ble opptrekket brukt mye i samband med lakse- og teinefiske i området. Det var i gamle dager ishus for nedising av laks i området. Båtopptrekket er bygget rundt 1870. Det var opprinnelig murt i naturstein, men tyskerne ødela dette slik at det etter krigen ble støpt opp i betong. I 2004 ble mye av opptrekket ødelagt av høy sjø og mye av den kulturhistoriske verdien er forsvunnet.

Figur 36. Båtopptrekket i Austmarka.

Landnotbolter

Landnotfisket har vært en meget viktig næringsgrein på Utsira. Boltene ble brukt til å feste nøtene i. Fisket holdt på til ca. 1950. Det var landnotbolter mange steder på Utsira. Statens Merkevesen holdt de i stand.

Figur 37. Landnotbolt i Kvalvikvågen.

Josef-hålo på Austrheim

”Josefhålo” er en hule på østsiden av Utsira. Navnet har den fått etter los Josef Lucassen som gjemte seg i hula den gang Napoleonskrigene herjet. I 1808 blokkerte den engelske marine norskekysten. Den 12. mai i dette året, rodde den 24 år gamle losen Josef Lucassen båten sin utenfor Jæren, og oppdaget et skip i vest. Josef øynet sjansen til å sikre seg ”losbyttet”, men for sent oppdaget han at skipet var en engelsk fregatt. Josef ble tatt om bord, med beskjed om å lose fregatten til Stavanger. Han nektet, og hevdet at han ikke visste veien. Kapteinen fant det klokest å sette kursen mot Bergen. Noe som Josef også nektet å være med på, for han visste at dersom han loste en engelsk fregatt til Bergen, ville han bli dømt etter norsk lov og hengt. Han visste også hva som kunne bli hans skjebne, dersom han nektet å gjøre det fienden krevde.

Først etter å ha blitt truet med revolver gav Josef seg over. Med revolvere pekende mot seg lovet han å lose ”Tartar” til Bergen. Ved Utsira prøvde han forgjeves å renne ”Tartar” på grunn, men i stedet ankret fregatten opp i Norevågen, hvor Josef fikk anledning til å flykte.

Da de engelske marinesoldatene rodde inn til Sira for å kjøpe melk og egg, tok de Josef med som kjentmann og tolk. Josef gikk til gården ”Beite” med dem, og det lot til at det de fikk se hos bonden på Sira interesserte dem, slik at de glemte å holde øye med Josef.

Josef så sitt snitt til å rømme, og sprang over haug og hammer. Han sprang ut i den åpne Utsira naturen alt det han kunne, og satte kursen mot den lille hula som lå tett ned mot sjøen på østsiden av øya. Hula var vanskelig tilgjengelig. Den var smal og trang, og rommet så vidt en mann. Dette ble Josef Lucassen sitt gjemmested.

I flere dager gjemte han seg i denne hulen, som senere har gått under navnet ”Josefhålo”. Da engelskmennene til slutt ga opp letingen, låntok han en båt og kom seg hjem til Kopervik. Hulen kalles Josefhålo den dag i dag, 200 år etter den dramatiske hendelsen.

Figur 38. Josef-hålo

2.8 Viktige kulturminner etter 1940

Lyshuset

Huset er et murhus som er bygd i 1947. Etter krigen ble det kjøpt inn tre aggregater etter tyskerne og disse ble plassert i dette huset. Utsira Lyslag ble dannet som et aksjeselskap og den første elektrisiteten kom her i fra. Huset eies i dag av Haugaland Kraft AS, og det ble i 2004 restaurert slik at kvinner kunne bruke det til ulike formål. Bygget ble rundt 2010 solgt og er nå i privat.

Krigsminner

Tyske Kanonstillinger på Austrheim og anlegg og aktiviteter fra 2 verdenskrig. Kanonstillingene ble bygd i 1944. Kanonene ble aldri utplassert. En formasjon engelske fly kom flygende opp Karmsundet, og to av flyene fikk se en stor sementblander som stod ved den ene stillingen.

Flyene bombet denne og radiostasjonen. Etter det satte aldri tyskerne opp kanoner på stillingene. Stillingene ble bygd av byggmester Bø i Haugesund, og det var Karmøybuer som utførte arbeidet. Arbeidsfolkene bodde i huset som Trygve Nordvik eier i dag. De som eide huset under

Figur 59. Kanonstillinger på Austrheim.

krigen flyttet ut pga. at det var urolig i området. Tyskerne hadde tre 20 millimeter kanoner og en lyskaster. Disse ble flyttet rundt og stod mellomnet sør i Skarvanesvågen, rett øst forbi sjøhuset til Toralf Austrheim og vest for kanonstillingene (grense mellom Severin og Jostein Austrheim). Bunkersanlegget ble bygd av tyskerne selv og ble brukt til å oppbevare ammunisjon.

Deler av Siradalen og Hovland var avsperrert med piggråd under krigen. I tillegg ble mange hus okkupert av tyskerne som f.eks husene i Myra, Anne Kristine huset, fyrhusene, Gerhard Skåren, Mathias Hovland, August Knudsen, Gamleskolen, lærerboligen, Tor-Bjørn Miljeteig, Trygve Klovning. Det var ca 400 tyskere her på det meste. De tilhørte et infanterikompani. En del soldater kom direkte til Utsira fra østfronten. De var i begynnelsen svært nervøse for lyder og alt som rørte seg pga. opplevelsene de hadde hatt på østfronten.

Flere av områdene øst på øya var minelagt: austsiden av Skarvanesvågen, nord på molo i Austramarka. Etter at krigen var ferdig kom det engelskmenn til Sira. De satte tyskere til å sprengre miner i Marikloven i Tuevågen.

Loshytta

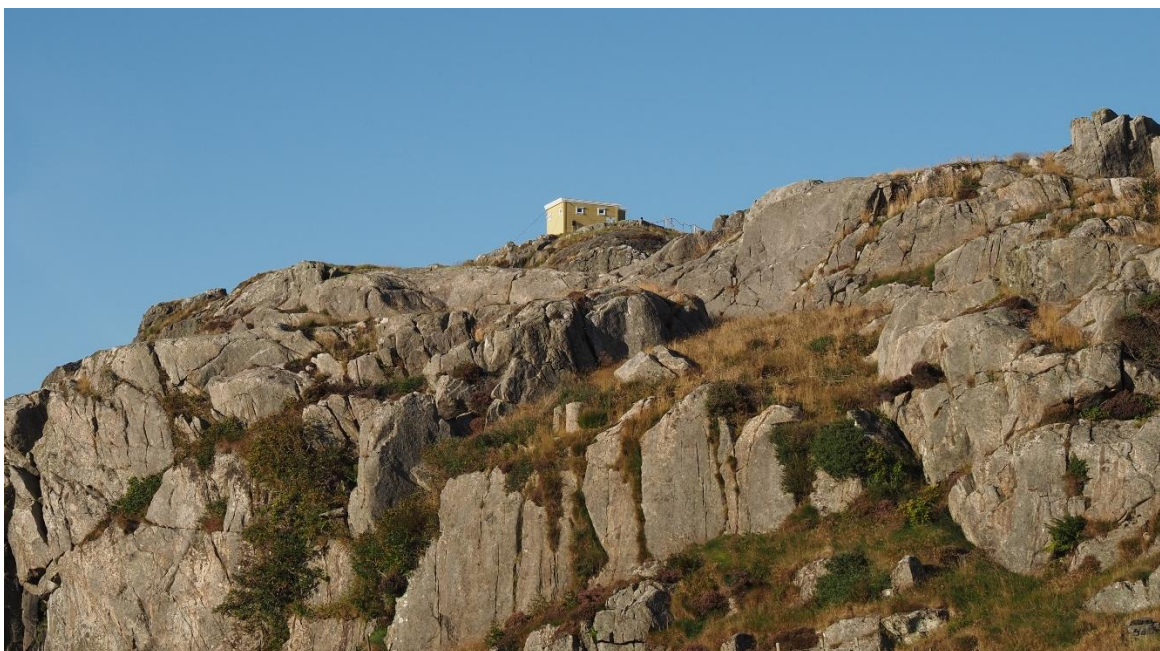
Loshytta på Børgje var i bruk i perioden 1963 til 1967.

Historisk sett har losing hatt stor betydning for Sirabuen, og gjør det fortsatt. Det var loshytter på flere av høydene og nå er det kun en loshytte igjen på øya.

Tidligere museumsbestyrer Carl Egil Buch har i brev til Utsira kommune for noen år tilbake uttalt følgende om loshytta:

Loshytten på Børgje må betraktes som et viktig kulturminne for Utsira. Den er den mest påfallende levningen etter en virksomhet som er særegen for kystmiljøer som Utsira, og som nå er opphørt. Selv om bygningen er av relativt ny dato har den interesse. Jeg tør derfor rå kommunen til å ta skritt for å unngå at hytten forfaller.

Loshytta er privat eid, men Utsira kommune har en-bruksavtale på hytta. Hytta er rehabilitert på dugnad i 2005.

Figur 40. Loshytta sett fra Børgjesdalen.

Nottørke

Nottørkene var et resultat av ny teknologi i fiskeriene. Større fiskefartøy og kraftigere motorer resulterte i større og tyngre nøter. Til slutt ble de så tunge at nye konstruksjoner måtte utvikles for å håndtere dem. Ny teknologi var også årsaken til at nottørkene gikk ut av aktiv tjeneste. Viktigst var det at nylon overtok i produksjonen av nøter og garn rundt 1960. Fiskeredskaper i nylon trengte ikke lenger å tørkes eller bakes for å vare. Den opprinnelige bruken opphørte.

I Norge er det registrert at det fortsatt eksisterer rundt 55 nottørker. På Utsira er det registrert 3 stykker som ikke inngår i registreringen i Norge. Felles for disse nottørkene er at de er bygd mellom 1950 – 1960 –1970 og alle er i god stand. Volum og hovedstruktur bør tas vare på for framtida, men skal ikke være til hinder for framtidig bruk.

Figur 41. Nottørke på gnr 26 bnr 16 (bygget i midten med fuglekikkeren).

De tre nottørkene som står igjen er:

1. Nottørke på gnr. 26 bnr. 16 – Eier: David Skjelde
2. Nottørke på gnr. 26, bnr. 8 – Eier: Avdøde Rasmus Rasmussen.
Er kledd inn helt ned til bakken
3. Nottørke på gnr. 26, bnr. 77- Eier: Anette og Daniel Danielsen
Er kledd inn helt ned til bakken

Figur 42. Nottørke på gnr. 26, bnr. 8 (bygget med rød fasade)

Figur 43. Nottørke på gnr. 26, bnr. 77.

3 RETNINGSLINJER FOR SAKSBEHANDLING OG OPPFØLGING I AREALPLANER SAMT TILTAKSPLAN

I dette kapitlet tar vi for oss retningslinjer for saksbehandling og oppfølging av kulturminneplanen i arealplaner. Til slutt i kapitlet er det utarbeidet en tiltaksplan for forvaltning, formidling og konkrete tiltak for ivaretagelse av kulturminnene i Utsira kommune.

3.1 Retningslinjer for saksbehandling

Generelt bygningsvern

Det er verneverdier knyttet til hver eneste bygning/anlegg enten de her er satt i verneklasse eller ikke. Slike verdier kan mellom annet være knyttet til arkitektur og byggeskikk, kulturlandskap og miljø, samfunnsutvikling og familietradisjoner. Verdiene trenger ikke være knyttet til estetikk og hvorvidt de blir oppfattet som "fine" eller "stygge". Alder er heller ikke avgjørende for vurderingen. Det er viktig å ta hensyn til hvert enkelt hus sitt særpreg og historie i forvaltningen av disse verdiene. Ansvar ligger i første rekke på eieren, men også på offentlige styresmakter, håndverkere og bygningsindustrien.

Verneklasse A

Disse kulturminna er slike som en i prinsippet ikke kan akseptere å miste.

Det bør foreligge svært tunge argument for å gjennomføre utvendige endringer. Innvendige endringer bør vurderes både i forhold til verneverdiene og til målsettingen om at også disse byggene kan fungere som en positiv ressurs for eieren, som bolig, fritidseiendom, i næringsøyemed eller annen form for bruk, uten at eksteriøret blir endra.

Hovedprinsippet for vedlikehold av bygninger i verneklasse A er å ta vare på de opprinnelige eller gamle bygningselementene og detaljene så langt som råd: kledning, vindu, dører, listverk og overflatebehandling. Arbeid som ikke medfører utskiftning av bygningsdeler eller endring av materialbruk kan en utføre uten at antikvariske styresmakter blir varslet. Arbeid utover vanlig vedlikehold og arbeid som medfører endringer skal meldes til kommunen. Om- og påbygginger og fasadeendringer vil i mange tilfeller være søknadspliktig etter plan- og bygningsloven. Eier skal derfor søke kommunen om byggetillatelse. Ved tvil kontaktes kommunen for å avklare om tiltaket er søknadspliktig.

Disse endringene krever forhåndsgodkjenning:

- *Utskiftning*

Hel eller delvis utskiftning av grunnmur, vegger, bjelkelag eller tak.

Utskiftning av veggkledning, takteking, vindu, dører, listverk og piper.

Utskiftning av innvendig veggkledning, himling, gulvbord, dører, listverk og brannmurer.

Utskiftning av veggfast inventar som for eksempel skap, senger, benker og ovner.
Endring av malingstype, farge, fjerning av eldre fargelag, overmaling av dekor og lignende.

- *Ombygging*

Et viktig formål med bygningsvernet er å bevare både eksteriør og interiør så langt som råd. Ved enkelte anledninger kan det likevel være nødvendig med ombygging for å sikre en rimelig bo standard etter dagens krav. Med god planlegging er det ved de aller fleste anledninger råd å komme fram til løsninger som både tilfredsstiller eieren sitt behov og som tar hensyn til bygningen sine antikvariske verdier.

- *Tilbakeføring*

Tilbakeføring til tidligere utseende blir regnet som endring og må vurderes spesielt ved hvert enkelt tilfelle. Endringene en bygning har gått gjennom over tid, kan ofte være interessante som en del av bygningen sin historie.

- *Tilbygg/påbygging*

I en del situasjoner vil tilbygg/påbygging være den beste løsning for å sikre fortsatt bruk av en verneverdig bygning. Det blir derfor stilt krav om tilpassing mellom den nye delen og resten av huset. Alle tilbygg må godkjennes på forhånd.

Verneklasse B

Også klasse B er kulturminner med høy verneverdi. De har således stor samfunnsverdi og er en verdifull del av livsmiljøet for oss alle. En må likevel akseptere at eiendommene også skal være nyttige og nødvendige for eieren sine interesser.

På samme måte som for verneklasse A gjelder hovedprinsippet for vedlikehold er bevaring av opprinnelige eller gamle bygningselement og detaljer så langt som råd; kledning, vindu, dører, listverk og overflatebehandling.

For hus i verneklasse B skal om- og tilbygg/påbygginger, arbeid som fører med seg fasadeendring og større reparasjoner meldes til bygningsstyresmaktene. Ved mindre reparasjoner som innebærer utskiftning av materialer bør en rådføre seg med kommunen.

Saksbehandlingsregler

Ved endring, tilbygg og riving av bygg og anlegg samt ved oppføring av bygg i nærheten av kulturminner skal tiltaket vurderes ut fra plan- og bygningsloven, kulturminneloven, regler for kulturlandskapsforvaltning og retningslinjer i offentlige planer, også kulturminneplanen.

SEFRAK-registrert objekt som er eldre enn 1850 er meldepliktig etter kulturminneloven §25. Kommunen skal sende søknad om riving eller vesentlig endring av ikke fredet byggverk eller

anlegg oppført før 1850 til Rogaland fylkeskommunen sammen med vurdering av verneverdien, før søknaden avgjøres. Vedtak om riving eller vesentlig endring av slike byggverk og anlegg skal umiddelbart sendes til Fylkeskommunen, dersom de har uttalt seg mot riving eller vesentlig endring.

Fylkeskommunen besitter mye kompetanse innenfor kulturminnevern som kan bidra til at sakene blir bedre opplyst før vedtak treffes. For bygg som er oppført etter 1850 skal det derfor gjøres en vurdering i den enkelte sak om det er nødvendig å innhente uttalelse fra Fylkeskommunen før det treffes vedtak.

Saker som gjelder riving av kulturminne i verneklasse A skal tilsvarende legges fram for formannskapet. Dersom det oppstår uventet eller nye problemstillinger under selve byggetida slik at de godkjente planene må fravikes, skal kommunen varsles. Kommunedirektøren skal sammen med eier prøve å finne tilfredstillende løsninger som også tilfredsstiller vernekravet.

Ved restaurering, rehabilitering og endringer av bygninger i verneklasse A og B bør en nytte foretak/personer med kompetanse innen fagfeltet. Dette for å sikre en best mulig arkitektonisk kvalitet og historisk autensitet.

3.2 Retningslinjer for oppfølging i arealplaner og andre planer

I dette kapitlet er det gitt retningslinjer for hvordan kulturminner kan følges opp i forskjellige planer. Det vises også til Riksantikvarens veileder [Kulturminner, kulturmiljøer og landskap – planlegging etter plan- og bygningsloven](#), hvor det er gitt utfyllende informasjon om hvordan kommunen kan ivareta kulturminner gjennom planlegging etter plan- og bygningsloven.

Kommuneplan

Kommuneplanen skal være kommunens overordnede styringsdokument. Den skal gi rammer for planer og tiltak, og rammer for bruk og vern av arealene. Planleggingen skal sikre befolkningen muligheter til å påvirke utviklingen. Kommuneplanen skal ivareta regionale og nasjonale mål i tillegg til de kommunale. Nasjonale og regionale mål for landskaps- og kulturminneinteresser er en naturlig del av disse. Regionale mål fins i fylkeskommunens regionale plan, eller i regionale delplaner for kulturminner, kulturmiljøer og landskap.

I kommuneplanens arealdel kan kulturmiljøene fra kulturminneplanen merkes av som hensynssone c), SOSI-kode 570 og gis gode retningslinjer, jf. plan- og bygningsloven § 11-8. Det er også mulig å lage juridisk bindende temakart der kulturmiljøer og kulturminner gis hensynssoner med retningslinjer.

Det er også mulig å sikre kommunens prioriterte kulturminner gjennom generelle bestemmelser, jf. plan- og bygningsloven § 11-9. Generelle bestemmelser gir et juridisk hjemmelsgrunnlag for å ta vare på kulturminnene.

Ved rullering av kommuneplanen anbefales det at de bebygde områdene i Utsira blir angitt som *Sone med særlig hensyn til kulturmiljø*, jf. Pbl § 11-8 c. Det bør gis gode retningslinjer til hensynssonen for å ivareta de viktige kulturminnene og en generell bestemmelse om at skifertakene skal beholdes på bygg som i dag har denne taktekkingen.

Reguleringsplan

Ved utarbeiding av ny eller endring av eksisterende reguleringsplan er det viktig at viktige kulturminner og kulturmiljø blir godt hensyntatt. Både når det gjelder bevaring av eksisterende bygg og hva man skal tillate av bygg i nærheten av viktige kulturminner. Plassering og utforming av nye bygg kan ha stor betydning på hvordan eksisterende kulturminner og kulturmiljø oppleves. Det må gjøres gode vurderinger av hvilke konsekvenser tiltakene reguleringsplanen åpner for, vil påvirke kulturminnet/kulturminnene. Der det er viktig kulturminne/kulturmiljø som skal ivaretas er det behov for å lage bestemmelser som sikrer god ivaretagelse av kulturminnene/kulturmiljøet. Ny bruk av eksisterende bygg vurderes i hvert enkelt tilfelle og kan være en måte å ivareta kulturminnene på, forutsatt at det ikke er behov for store eksteriørmessige forandringer. I alle reguleringsplaner som omfatter eksisterende bygg med skifertak bør bevaring av skifertaket sikres gjennom plankart og bestemmelser.

Kulturminner/miljø sikres ved å videreføre hensynssonene fra kommuneplanens arealdel, innføre nye hensynssoner eller sikre kulturminnene gjennom formål og bestemmelser. Det må gjøres en konkret vurdering i hver sak om enkeltbygg og kulturmiljø skal gis et bevaringsvern gjennom valg av arealformål og bestemmelser. Det særskilte verneformålet for kulturminner i en reguleringsplan er et underformål under LNFR, vern av kulturminner eller kulturmiljøer, med SOSI-kode 5600. Det er mulig å legge en tykk strek rundt bygninger eller kulturminner som skal bevares, SOSI-kode 1210. En slik strek kan kombineres med hensynssone c) eller d). Det må også gis gode bestemmelser.

Andre kommunale planer

Ivaretagelse og forvaltning av kulturminner vil være aktuelt i ulike planer som utarbeides av kommunen. Der hvor det er viktige kulturminner eller kulturmiljø, må disse hensyntas i de ulike planene som utarbeides.

3.3 Tiltaksplan

I tiltaksplanen foreslås det konkrete tiltak for å forvalte, formidle og ivareta kulturminnene og kulturmiljøene i kommunen. De foreslåtte tiltakene prioriteres i kommunens arbeid med kulturminner og kulturmiljø. Handlingsdelen til kommuneplanen/økonomiplanen er kommunens økonomiske styringsverktøy. Den samlede ressursfordelingen skjer i økonomiplanen. Endelig fastsetting av tiltak og de økonomiske rammene må behandles i økonomiplanen. I flere tilfeller må en ta forbehold om at tiltakene prioriteres i økonomiplanen/budsjett før de kan iverksettes. Det må også forbeholdes muligheten for å endre tiltaksplanen eller legge inn nye tiltak dersom det oppstår et behov i planperioden. I tillegg bør en ha mulighet til å revidere tiltaksplanen dersom det oppstår forsinkelser eller enkelte tiltak gjennomføres tidligere eller ikke kan gjennomføres. Tiltaksplanen legges inn i de årlige budsjett -og økonomiplanene. Det anbefales at tiltaksplanen rulleres sammen med fremtidige kommuneplanrulleringer.

Tiltaksplanen:

<u>Forvaltning</u>			
Tiltak	Tidsplan	Økonomi	Ansvar
Gjennomgang av SEFRAK-registeret for oppdatering og videre vurdering av registrerte bygg.	2023	10 000,-	Utsira kommune, administrasjonen.
Holde fram med å registrere faste kulturminner og tradisjoner	Årlig	Adm. ressurs	Utsira kommune, Rogaland fylkeskommune
Få oversikt over skifertak og gi de juridisk vern gjennom bestemmelser til kommuneplanens arealdel/reguleringsplaner	Kommuneplan og reguleringsplaner	Adm. ressurs	Utsira kommune
Få oversikt og kartfeste krigsminnene på Utsira.	2025	10 000,-	Utsira kommune, administrasjonen.
Verneverdige kulturminner i tråd med denne planen registreres i Askeladden (kartoversikt fra Riksantikvaren).	2024	Adm. ressurs	Utsira kommune, administrasjonen.
Gjeninnføre kulturminnetilskudd, men via UKL.	2023	årlig tak settes i budsjett UKL	Utsira kommune Politisk vedtak

Se kulturminner og kulturlandskap i sammenheng med skjøtselsplan for landbruket.	Årlig	Adm. ressurs	Utsira kommune, kulturminneansvarlig og ansvarlig UKL
Kartlegge fortøyningsmerkene og deres historie.	2024	Adm. ressurs	Utsira kommune, administrasjonen
Oppfølging med hensynssoner i arealdelen til kommuneplanen og reguleringsplaner for å ivareta automatisk fredede kulturminner og andre viktige kulturminner.	Fortløpende	Adm. ressurs	Utsira kommune, administrasjonen
Kulturminner i et endret klima. Vurdere og synliggjøre utfordringer knyttet til både akutte hendelser og forvaltning av kulturarven i et klima i endring.	Fortløpende i forbindelse med byggesak og kommuneplanarbeid	Adm. ressurs	Utsira kommune, administrasjonen

Formidling			
Tiltak	Tidsplan	Økonomi	Ansvar
Museumsfaglig samarbeid for formidling av lokal historie og kultur samt videreutvikling av Mikal L Klovning sitt sjøhus	Årlig	Adm. ressurs	Utsira kommune, administrasjonen
Kulturminneplanen deles ut til alle husstander for formidling om vår identitet og kulturarv og bidra til økt eierskap.	2023	30 000,-	Utsira kommune, administrasjonen
Kulturminneformidling rettet mot barn- og unge.	Årlig	Adm. ressurs	Utsira kommune, Skole og barnehage
Formidling av gamle båt-tradisjoner, kyst-speiding og publisering av registrering av gamle trebåter på utsira.	Årlig, 2023	Adm. ressurs	Utsira kystlag Utsira kommune

Ivaretagelse, praktiske tiltak

Tiltak	Tidsplan	Økonomi	Ansvar
Gamleskolen (Hovlandsvegen 39) istandsettes på bakgrunn av ønsket bruk og i tråd med kulturminneplanens formål om å ivareta historiske bygg.	2025	Ikke kostnadsberegnet	Utsira kommune
Tursti Vestramarka rehabiliteres.	2024	50 000,-	Utsira kommune, administrasjonen
Skjøtsel av kulturlandskapet og turstier.	Årlig		Utsira kommune
Skilting med formidling av kulturminner.	2023-2025	10 000,-	Utsira kommune
Rehabilitering og skjøtsel av steingarder i inn- og utmark. Kursing og aktivitet i UKL.	2024-2026	Ikke kostnadsberegnet	Samarbeid mellom kommune, bønder og andre private

4 Kildehenvisninger

Skriftlige kilder:

- Sefrakregistrering og evaluering
- Måkafangst med måkahus på Utsira – Viggo Ree
- Oversikt over automatiske fredede kulturminner fra Rogaland Fylkeskommune
- Utsira kommunes arealplan
- Kulturminneplan for Hå kommune 2005 – 2016
- Bygdebok for Utsira: Utsira gard og slekt
- Bygdebok for Utsira: Utsira fram til år 2000
- Utsira kommunes kulturminneplan fra 1995 og 2008
- Utsira kommunes bygdebokarkiv
- Kulturminnefondet
- Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger

Muntlige kilder:

- Severin Austrheim.
- Sverre Klovning.
- Johannes G. Klovning.
- Karoline Kvalvik.
- Kari Skåren.
- Tobias Mathiassen.
- Jostein Austrheim.
- Astrid Nilsen.
- Gerhard Skåren.
- Sigurd Nordvik

Foto:

Forsidebilde: Erik Hørluck Berg

Guro Eek har tatt alle bildene som er gjenbrukt fra forrige plan, med følgende unntak:

Atle Grimsby: 1 stk (måkahus i Småvågane).

Kjell Strand: 1 stk (flyfoto av Utsira kirke).

Arnstein Eek har tatt 2 stk (Josef-håla og nottørke på gnr. gnr. 26, bnr. 8)

Ragnhild Hoff har tatt bildene som er nye i denne planen.

Historiske bilder brukt i planen er kreditert under det enkelte bilde.

